

Центральноукраїнський національний технічний університет
ЦЗДО
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Перспективи активізації діяльності зарубіжних ТНК на
вітчизняному ринку нафтопродуктів»

Виконав здобувач вищої освіти
3 курсу, групи МЕВ-20пз
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Йовбак І.І.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____

м. Кропивницький

АНОТАЦІЯ

Перспективи активізації діяльності зарубіжних ТНК на вітчизняному ринку нафтопродуктів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою “Міжнародні економічні відносини” зі спеціальності “Міжнародні економічні відносини”. – Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький. 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджуються перспективи розширення діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) на вітчизняному ринку нафтопродуктів. Проаналізовано переваги та недоліки діяльності ТНК нафтопереробної сфери для країн-експортерів та реципієнтів інвестицій. Визначені мотиви та механізми транснаціоналізації як ключового фактору формування глобального ринку нафтопродуктів. Систематизовано проблеми та тенденції розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів. Проаналізовано особливості діяльності зарубіжних ТНК на вітчизняному ринку пального. Здійснено оцінку інвестиційної привабливості економіки України для капіталовкладень зарубіжних нафтових корпорацій. Обґрунтовано передумови та перспективи залучення іноземних інвестицій у вітчизняний ринок нафтопродуктів. Окреслено перспективні напрями діяльності ТНК на вітчизняному ринку нафтопродуктів.

Ключові слова: ТНК, інтернаціоналізація, прямі іноземні інвестиції, конкурентоспроможність, ринок нафтопродуктів.

ANNOTATION

Prospects for Intensifying the Activity of Foreign TNCs on the Domestic Market of Oil Products. – Manuscript.

Qualification Work for Obtaining a Higher Education Degree "Master" in the Educational-Professional Program "International Economic Relations" in the Specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. 2024.

The qualification work explores the prospects of expanding the activities of transnational corporations (TNCs) on the domestic market of petroleum products. The advantages and disadvantages of the activity of TNCs in the oil refining sphere for exporting countries and recipients of investments are analyzed. The motives and mechanisms of transnationalization as a key factor in the formation of the global market of petroleum products are determined. Problems and trends in the development of the domestic market of petroleum products are systematized. The peculiarities of the activities of foreign TNCs on the domestic fuel market are analyzed. An assessment of the investment attractiveness of Ukraine's economy for capital investments by foreign oil corporations was made. The prerequisites and prospects for attracting foreign investments to the domestic market of petroleum products are substantiated. Prospective areas of TNC activity on the domestic market of petroleum products are outlined.

Keywords: TNC, internationalization, foreign direct investment, competitiveness, oil market.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА СВІТОВОМУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ.....	9
1.1. Значення діяльності ТНК для економічного розвитку держави.....	9
1.2. Фактори розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів в умовах глобалізації.....	15
1.3. Особливості діяльності ТНК у міжнародному нафтопереробному бізнесі.....	21
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ ІІ. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАРУБІЖНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ПАЛЬНОГО.....	29
2.1. Тенденції та проблеми розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів.....	29
2.2. Аналіз діяльності зарубіжних ТНК на вітчизняному ринку пального.....	36
2.3. Оцінка інвестиційної привабливості економіки України для капіталовкладень зарубіжних нафтових ТНК.....	41
Висновки до розділу.....	47
РОЗДІЛ ІІІ. ПРІОРИТЕТИ РОЗШИРЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ.....	49
3.1. Стратегічні засади розвитку вітчизняного ринку пального в умовах ринкових викликів.....	49
3.2. Перспективні напрями діяльності ТНК на вітчизняному ринку нафтопродуктів.....	54
Висновки до розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективною стратегією розвитку міжнародного бізнесу в нафтопереробному секторі стала експансія на ринки постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, кінцевою метою якої є підвищення ефективності виробництва та забезпечення стабільного функціонування. Ці процеси мають велике значення на ринки нафти і нафтопродуктів. Конкурентоспроможність вертикально інтегрованих нафтових компаній (ВІНК) в глобальному нафтопереробному бізнесі забезпечується в основному за рахунок злиттів і поглинань. В останні роки великі ВІНК також активно адаптують внутрішні операції до глобальних умов і стандартів роботи нафтовидобувних і нафтопереробних підприємств. Це питання є вкрай важливим і набуде особливого значення в контексті післявоєнного відновлення України.

Теоретичні питання економічної інтеграції у глобальних умовах розвитку бізнесу, проблеми інвестиційної активності корпорацій глибоко досліджені у працях Гаврилюка О.В., Губського Б.В., Єрохіна С.А., Зав'ялова О.В., Кістерського Л.Л., Климка Г.Н., Лук'яненка Д.Г., Малого І.Й., Пахомова Ю.М., Поручника А.М., Рогача О.І., Румянцева А.П., Сльозко О.О., Філіпенка А.С., Шниркова О.І. Роль України в світовій системі видобутку і транспортування нафти, питання інноваційного розвитку національного нафто-газового комплексу в контексті глобалізації енергетичного ринку досліджені Г.Бурлакою, О.Гринишиним, В.Зіневичем, Л.Назарчуком, Г.Попом, П.Топільницьким, Р.Шерстюком та іншими. Разом з тим, в сучасних дослідженнях недостатня увага, на наш погляд, приділяється організаційним та структурним трансформаціям ТНК в нафтовому та нафтопереробному бізнесі, зокрема в Україні, виявленню їх мотивації у глобальному середовищі, обґрунтуванню напрямів антикризового розвитку українського ринку нафти та нафтопродуктів в умовах воєнного часу. У контексті національних інтересів потребують свого вирішення, насамперед,

проблеми активізації діяльності на вітчизняному ринку нафтопродуктів зарубіжних ТНК, цінової стабільності нафтового ринку і розвитку його інфраструктури, вирішення яких передбачає об'єднання зусиль бізнесу і держави.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування ефективних стратегій діяльності ТНК на українському ринку нафтопродуктів з врахуванням значення нафти як суттєвого енергетичного фактора розвитку світової економіки і закономірностей еволюції конкурентної стратегії в контексті глобалізації.

Відповідно до поставленої мети кваліфікаційної роботи визначені і вирішені такі конкретні завдання:

- визначити значення діяльності ТНК для економічного розвитку країни;
- проаналізувати чинники розвитку світового ринку нафти й нафтопродуктів в умовах глобальної економіки;
- з'ясувати особливості діяльності ТНК в міжнародному нафтопереробному бізнесі;
- здійснити аналіз сучасних трендів та проблем розвитку українського ринку нафтопродуктів;
- проаналізувати діяльності зарубіжних ТНК на вітчизняному ринку пального;
- здійснити комплексну оцінку інвестиційної привабливості української економіки для вкладень капіталів світових нафтових корпорацій;
- обґрунтувати стратегічні вектори розвитку українського ринку пального в умовах глобальної економіки;
- окреслити пріоритети розширення діяльності ТНК на українському ринку нафтопродуктів;
- визначити пріоритети залучення капіталу нафтових ТНК у вітчизняну економіку.

Об'єктом дослідження є інвестиційні та господарські стратегії

діяльності зарубіжних ТНК в контексті глобалізації ринку нафти й нафтопродуктів.

Предметом дослідження є чинники та умови формування ефективної діяльності корпорацій нафтопереробного бізнесу на українському ринку пального.

Методи дослідження. Методологічною основою кваліфікаційної роботи є фундаментальні напрацювання робота провідних українських та зарубіжних вчених, що розкривають сутність і природу інтернаціоналізації, особливо у контексті глобалізації у нафтопереробному секторі світової економіки. У контексті вирішення поставленого завдання у даній роботі використовуються логічний, історичний і системний підходи, загальнонаукові і спеціальні методи, статистичне якісне та кількісне порівняння, фактичний аналіз та оцінки експертів, а також економіко-математичне моделювання.

Інформаційною базою дослідження є нормативні України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства палива та енергетики України, Міністерства економіки України, офіційні публікації міжнародних економічних організацій, НІСД України, аналітичні оцінки міжнародних рейтингових агентств та асоціацій, інтернет-ресурси, зокрема світових нафтових ТНК.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку. У кваліфікаційній роботі міститься 12 таблиць, 11 рисунків, 1 додаток на 4 сторінках. Список використаних джерел налічує 101 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА СВІТОВОМУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ

1.1. Значення діяльності ТНК для економічного розвитку держави

В умовах сучасного розвитку найбільш ефективним для інтеграції зовнішніх і внутрішніх факторів зовнішнього середовища функціонування підприємства є використання транснаціонального механізму, який сприяє побудові повного технологічного ланцюжка, забезпечує координацію виробництва і продажів, знижує питомі витрати, покращує робочу силу, продуктивність праці тощо. Сучасні стратегії транснаціональних корпорацій підвищують життєздатність і фінансову стабільність компаній, знижує рівень маркетингової невизначеності і підвищує їх конкурентоспроможність за рахунок диверсифікації виробництва.

Серед провідних іноземних економістів процеси транснаціоналізації економіки і діяльності ТНК аналізували такі вчені, як Р.Вернон, П.Баклі, Дж.Гелбрейт, О.Вільямсон, Дж.Даннінг, Е.Гекшер, М.Кассон, К.Іверсен, Ч.Кінделбергер, Р.Кейвз, К.Коулінг, Р.Коуз, С.Лал, П.Кругман, Дж.Міль, Р.Ньюфармер, Ф.Нікербокер, А.Рагман, М.Портер, Р.Сагден, Ф.Рут, С.Хаймер та інші. У вітчизняній економічній науці окремі аспекти діяльності ТНК у контексті їхнього впливу на національні економіки вивчали В.Базилевич, Л.Антонюк, З.Борисенко, О.Білорус, В.Геєць, А.Гальчинський, О.Костусєв, Я.Жаліло, Л.Кузьменко, С.Крук, Д.Лук'яненко, В.Лагутін, В.Новицький, А.Мазаракі, О.Плотніков, Є.Панченко, О.Рогач, А.Поручник, В.Рокоча, В.Сіденко, С.Соколенко, А.Філіпенко, Л.Федулова, Т.Фролова, О.Швиданенко, С.Циганов, О.Шнирков та інші. Разом з тим, проблеми впливу ТНК на економічний розвиток держав залишаються дискусійними і тому у вітчизняній економічній науці стають актуальними дослідження таких проблем, як узгодження транснаціональних корпоративних стратегій із структурними пріоритетами національного економічного розвитку; державна підтримка інвестицій світових ТНК, їх переорієнтація з торговельно-

розподільчої на виробничу інвестиційну діяльність; блокування механізму відтоку національного капіталу до ТНК; нейтралізація негативної діяльності філій іноземних ТНК, орієнтованої на створення монополій на вітчизняному ринку.

Яремко Л. А. [86, с. 120] справедливо вказує на те, що вплив транскордонних процесів значно впливає на динаміку економічного зростання в розвинених країнах за допомогою розвитку пріоритетних сфер економічної діяльності, активізації соціально-економічної політики та стимулювання процесів створення нових робочих місць, використання передових технологій, методів управління та використання персоналу, підтримки інвестиційної діяльності. Однак слід зазначити, що функціонування транснаціональних корпорацій може мати як позитивні, так і негативні наслідки для різних країн.

Щоб визначити вплив діяльності ТНК на економічний розвиток держави, в першу чергу необхідно уточнити суть цього поняття. У визначенні, запропонованому ЮНКТАД, поняття "транснаціональні компанії" прирівнюється до поняття "транснаціональні корпорації", хоча пізніше методологічне дослідження з цих питань визначило, що поняття "багатонаціональні корпорації" є тотожним поняттям до "транснаціональні корпорації". Це узагальнена категорія, що об'єднує такі ознаки понять, як "міжнародна корпорація", "транснаціональна корпорація" і "глобальна корпорація", через відмінності в стратегіях, використовуваних для таких ТНК, різних етапів еволюції до формування глобальної ТНК і різного характеру центрів формування капіталу і управління [6]. У багатьох роботах українських авторів також визначено більш вузьке поняття "транснаціональні корпорації" і більш широке поняття "транснаціональні корпорації" [5]. Найбільш повне визначення поняттю "транснаціональні корпорації" дає Конвенція про транснаціональні корпорації, підписана урядами низки країн, у тому числі України. Це визначення враховує структурні критерії підприємства, що належить ТНК, і комплексний характер

можливих форм його функціонування. Конвенція про транснаціональні компанії створює правову основу для співпраці між сторонами в області регулювання, створення та експлуатації транснаціональних корпорацій, і основним питанням є участь учасників ТНК. Вона визначає правову основу для створення і реєстрації підприємств, звітності та управління діяльністю, права власності на прибуток і вироблену продукцію, правову основу для регулювання соціальних і трудових відносин підприємств, процедуру вирішення спорів [28]. Цю Конвенцію ратифіковано Законом України від 13.07.1999 р., проте поняття "транснаціональна корпорація", як таке, не було введено в систему національного права.

Геєць В. М. [10, с. 124] доводить, що інтернаціоналізація економіки має значний вплив на конкурентне середовище. Вплив діяльності ТНК на розвиток конкурентного середовища в приймаючій країні двояке: з одного боку, позитивне (бізнес місцевої ТНК явно підсилює конкуренцію на ринку за рахунок диференціації продуктів, активної реклами та випуску нових продуктів, заснованих на інноваційному потенціалі країни), можлива реалізація великих проектів або створення додаткових робочих місць. Створюючи нові робочі місця, компанії прагнуть мінімізувати витрати, знижуючи заробітну плату працівників та ігноруючи соціальні та інфраструктурні аспекти. Це негативно впливає як на конкуренцію, так і на економічний розвиток в цілому. У той же час вплив інтернаціоналізації цих форм впливу на розвиток конкурентного середовища може бути обумовлено зміною рівня концентрації ринку, зміною бар'єрів для входу в галузь, впливом на диференціацію і якість продукції, володіння, розміщення, інтерналізації тощо. Загалом можна зробити висновок, що існує подвійна симетрія впливу іноземних транснаціональних корпорацій на внутрішнє конкурентне середовище (таблиця 1.1). Таким чином, такі ефекти в першу чергу пов'язані з початковими інвестиціями, особливо транскордонними злиттями та поглинаннями, та формами договірної співробітництва (франчайзинг,

аутсорсинг, лізинг, ліцензування, контракти, інжиніринг тощо). Вплив експортної стратегії відносно невеликий.

Таблиця 1.1

Прояви впливу іноземних ТНК на національне конкурентне середовище

Транснаціональні впливи	
Позитивні	Негативні
Приплив іноземного капіталу та активізація інвестиційного процесу	Звуження інвестиційного потенціалу через вивіз капіталу, транснаціональні злиття і поглинання
Зростання ефективності національного виробництва і рівня зайнятості	Захоплення ТНК найбільш розвинутих й перспективних сегментів внутрішнього ринку
Позитивний вплив на пропозицію, якість та асортимент товарів і послуг	Дискредитація цін через використання трансфертних цін ТНК
Технологічне оновлення галузей національної економіки	Технологічна консервація економіки через використання трансфертних цін ТНК
Розвиток експорту через світові транснаціональні структури	Стримування національного експорту через монопольні позиції ТНК
Приріст ринкової частки у світовій економіці, сприяння інтеграції у глобальні ринки	Периферизація національної економіки, консервація її ресурсно-сировинної спеціалізації
Залучення зарубіжного досвіду ефективного менеджменту	Нейтралізація національних управлінських та соціоментальних традицій
Формування позитивного міждержавного іміджу держави	Неекономічне лобіювання інтересів ТНК та політичний тиск на національний уряд

За: складено автором

Білорус А.Г. та Лук'яненко Д. Г. [2, с.225-227] стверджують, що ТНК на поточному етапі є основною рушійною силою зростання світового виробництва і здійснення структурних змін, і окремо визначають фактори, що визначають можливості поглинання в економіці. Структурний ефект поглинених в економіку інвестицій ТНК за своєю природою ділиться на три типи: динамізм, стабілізація і нейтралізація. Динамічний ефект характеризується значним поглинанням ПІІ в певній області; виражає швидке зростання виробництва іноземних компаній в цьому секторі і, як наслідок, збільшення ВВП галузі та її частки в загальному ВВП сектора і країни. Стабілізуючий ефект характеризується середнім рівнем надходження ПІІ в дану галузь. Нейтралізуючий ефект характеризується середнім рівнем

припливу капіталу ТНК у галузь, що сприяє зниженню ВВП галузі та зменшенню її частки в загальному ВВП країни. Ступінь впливу інвестицій ТНК на структуру сектора і його частку в економіці залежить від рівня поглинаючої здатності країни і ступеня її використання. Таким чином, інвестиційні операції транснаціональних корпорацій безпосередньо (прямі інвестиції, спільні підприємства) і побічно (зв'язки з місцевими підприємствами, поширення знань, досвіду і технологій) впливають на структуру економіки країни-одержувача (рис. 1.1).

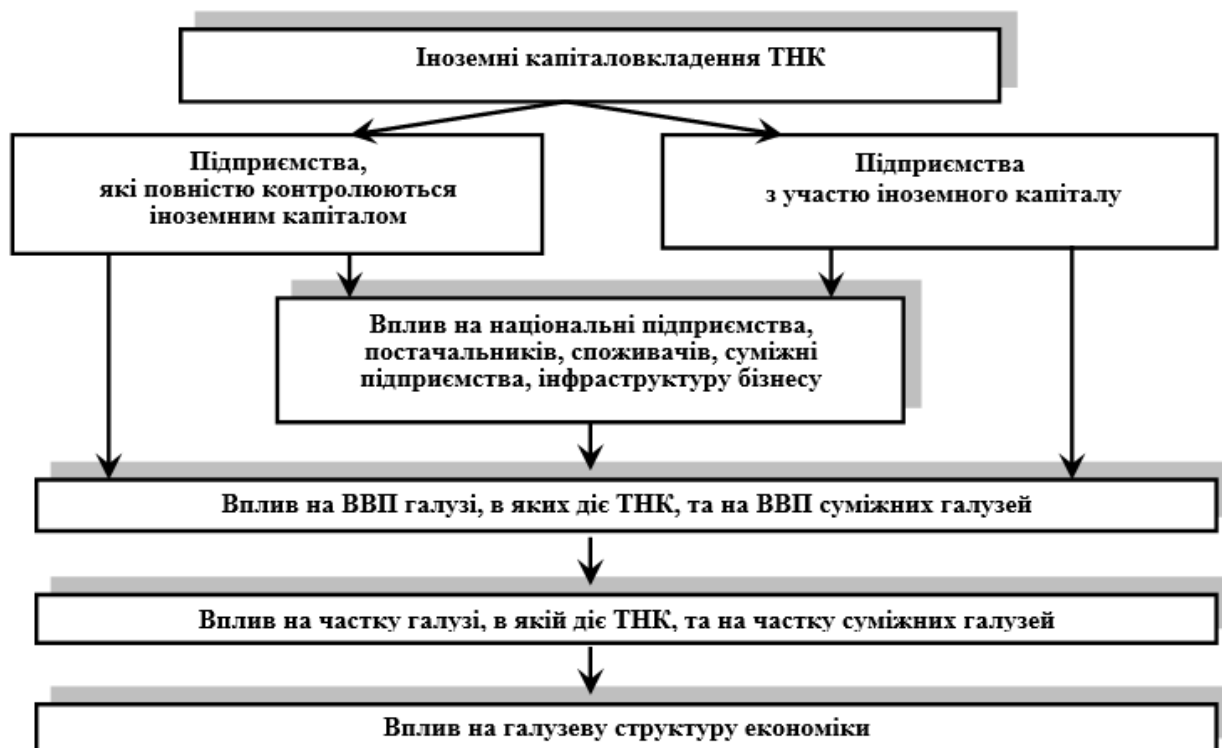

Рис. 1.1. Схема впливу іноземних вкладень капіталів ТНК на структуру економіки

За: побудовано автором

З макроекономічних позицій оцінку впливу ТНК на національну економіку ми пропонуємо формувати у руслі порівняльного аналізу стратегічних мотивацій транснаціональної експансії, ключовим фактором ефективності якої є тип переміщуваних на територію приймаючої країни ресурсів (готова продукція, нематеріальні та матеріальні активи). Таким чином, систематизуючи існуючі теорії і концепції діяльності ТНК, можна

виділити таку їхню класифікацію, яка б урахувала еволюцію підходів до вивчення питання їх впливу на економіку країн (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Систематизація теорій і концепцій діяльності ТНК
на національному ринку

Теорії, які досліджують причини ПЗІ	
<i>Теорія руху капіталу</i>	ПЗІ можуть бути пояснені з точки зору диференціації прибутку або процентних ставок у різних державах
Теорії, які досліджують чинники конкурентних переваг і мотиви діяльності ТНК	
<i>С. Хаймер й Ч. Кіндлебергер. Теорія ринкових імперфекцій</i>	Рішення ТНК здійснювати ПЗІ диктуються бажанням використовувати переваги, недоступні національним фірмам
<i>П. Ашегьян, В. Ебрахімі</i>	Конкретизують "матеріальні переваги" ТНК, недоступні національним фірмам
<i>Т. Коно</i>	Виділяє три форми вертикальної інтеграції ТНК
<i>П. Баклі, М. Кессон, А. Ругман. Концепція інтерналізації</i>	Дає пояснення економічному механізму ТНК
<i>Р. Гросс, Д. Куджава</i>	Уводять ключове розходження між інтеграцією і інтерналізацією
<i>Дж. Даннінг. Еклектична теорія міжнародного виробництва</i>	ПЗІ повинні здійснюватись на основі трьох груп основних факторів переваг
<i>М. Портер. Конкурентні переваги країн</i>	Виявлення специфічних характеристик країн базування корпорацій, що впливають на їхню міжнародну результативність
Сучасні концепції мотивації міжнародної інвестиційної діяльності	
<i>М. Познер. Теорія технологічного розриву</i>	Зв'язує торгівлю між країнами існуванням відмінностей у рівнях технологічного розвитку
<i>Теорія портфельних інвестицій</i>	Динаміка портфельних інвестицій залежить від економічної і політичної кон'юнктури
<i>С. Хаймер. Теорія «захисного інвестування»</i>	Зарубіжне інвестування здійснюється з метою знищення конкуренції і забезпечення контролю над ринком.
<i>Кіндлебергер. Теорія монополістичних переваг</i>	Пряме інвестування визначається недосконалою конкуренцією на товарних ринках, на ринках факторів виробництва, економією на масштабах, обмежувальною і дискримінаційною політикою урядів
<i>Модель Ньюліна</i>	Визначено три ефекти прямих іноземних інвестицій: ефект доходу, фінансовий ефект і ефект платіжного балансу
<i>Модель ендегенного зростання Ромера</i>	Відповідно до моделі, чим вище рівень процентної ставки, тим нижче дійсна цінність потоку прибутків, що одержить монополіст

За: [6; 9; 10; 12; 45; 53; 59; 60; 71; 75; 81; 84]

Підводячи підсумок, ми відзначаємо, що глобальні ТНК проводять політику повної інтеграції економічної діяльності в різних країнах і прагнуть до глобальної стандартизації виробництва з невеликими адаптаціями на

місцевому рівні. Транснаціональність сьогодні є важливою тенденцією у розвитку світової економіки. Глобальна стратегія заснована на інтеграції ресурсної бази транснаціональних корпорацій і найбільш раціональному розподілі між різними секторами транснаціональних корпорацій. Глобальна фінансова стратегія покликана максимізувати прибуток ТНК в цілому навіть за рахунок збитковості окремих підрозділів. Таким чином, основними мотивами транснаціональних корпорацій в контексті глобалізації є доступ до ресурсів інших країн, концентрація промислового і фінансового потенціалу, встановлення ринкових монополій, зниження витрат, передача технологій і підвищення прибутковості за рахунок синергії.

1.2. Фактори розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів в умовах глобалізації

Незважаючи на активний пошук альтернативних джерел енергії, нафта і надалі домінує на світовому енергетичному ринку. Водночас нафтохімічна промисловість набирає обертів. В результаті світовий ринок нафти залежить, з одного боку, від потреб світової економіки в енергоресурсах, а з іншого – від забезпечення сировиною, що визначає розвиток багатьох економічних зон. Таким чином, зрозуміло, що аналітики та багато вчених наголошують на важливості доступності, виробництва та подальшого використання нафти. У той же час багато досліджень не містять прогнозів різких змін кон'юнктури ринку, які б призвели до падіння світових цін на нафту більш ніж в 3 рази. Це стало можливим завдяки відсутності інструментів наукової інформації, що дозволяють визначати тенденції в динаміці попиту і пропозиції на національному та глобальному рівнях. Можливим чинником зниження світових цін на нафту можна вважати санкції проти РФ, в межах яких країни Заходу намагаються вплинути на зниження ціни нафти на світовому ринку.

Дорожкіна М. С. [20, с. 81-82] зазначає, що світовий ринок нафти сформувався під впливом двох детермінант. Перша – важливість забезпечити країни світу природними запасами нафти. Термін "надійні запаси", що

використовується в міжнародних джерелах, описує певні геологічні запаси, видобуток яких економічно виправданий. Також набуло поширення поняття "доведені резерви", яке не враховує економічний фактор. Дані про надійні геологічні запаси нафти в світі за останні 30 років незмінно є позитивними. Таким чином, згідно з останньою інформацією, отриманою від OGJ [92], станом на початок 2024 р. вони досягли 1,32 трлн барелів або 15,356 млрд т, що майже вдвічі більше порівняно з 1970 роком. Беручи до уваги поточні прогнози і поточні рівні видобутку нафти, їх запаси збережуться протягом 83 років [93], в тому числі в Саудівській Аравії – 69 років, Ірані – 58, Лівії – 56, Мексиці – 43, росії – 22, Китаї – 21, Алжирі – 19, США – 10, Норвегії – 9, Індонезії – 9. У відсотковому відношенні Саудівська Аравія (25% від загальних запасів), Ірак (10,8%), Об'єднані Арабські Емірати (9,3%), Кувейт (9,2%), Іран (8,6%) і Венесуела (7,3%) мають найбільші запаси нафти (1,2). Всі ці країни є членами ОПЕК, на частку яких припадає близько 78% світових запасів.

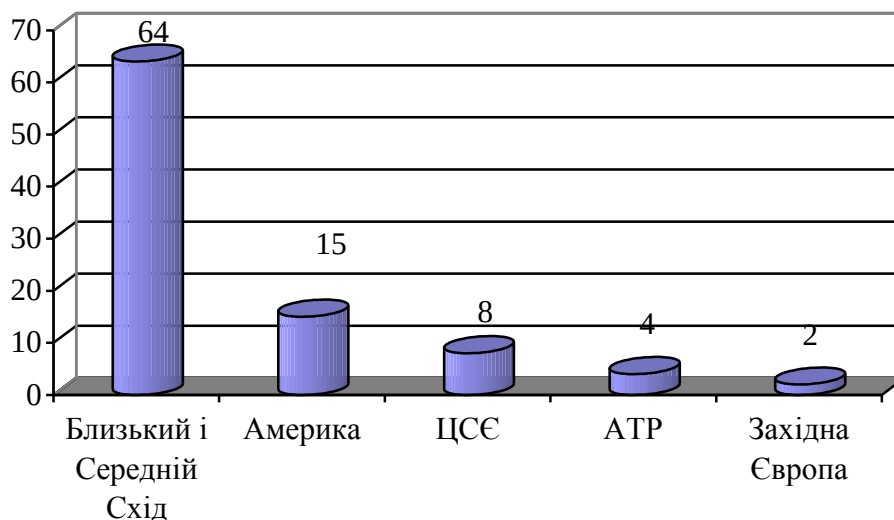

Рис. 1.2. Структура доведених світових запасів нафти, %

За: [88]

Другим чинником формування світового ринку нафти є диференціація процесів видобутку і споживання. З точки зору можливостей пропозиції (видобутку), має значення якісна неоднорідність світових запасів на різних

ринках, що зумовлює суттєві відмінності в рівнях питомих витрат на її видобуток. Ринок нафти азійських держав характеризується надзвичайно низькими витратами на видобуток, передусім, у регіоні Перської затоки, в той же час ринки США та Західній Європі – вельми високими витратами (зокрема, на родовищах Північного моря). Відповідно, можливості зростання пропозиції (виробництва) нафти на різних ринках неоднакові. Наприклад, при низьких світових цінах на нафту можливості розгортання видобутку нафти у високорозвинених регіонах стрімко скорочуються. Даний аспект передбачає використання методів структурних групувань країн за рівнем видобутку й споживання.

Зважаючи на наявні оцінки і рівень щоденного споживання, аналіз свідчить про ймовірне вичерпання промислових запасів нафти впродовж найближчих 40-50 років. Нещодавно оприлюднені дані НІСД [83] свідчать, що попередні оцінки світових запасів нафти слід суттєво зменшити. У світі відомо близько 30 тис. нафтових родовищ, однак тільки 15 % з них належать до великих, у яких геологічні запаси перевищують 3 млн. т, а ті, що вилучаються – 1-1,5 млн. т. Найбільш великі родовища нафти – це Гавар (10,1 млн т) і Сафанія (2,9 млн т) у Саудівській Аравії, Бурган (2,2 млн т) у Кувейті, Киркук (2,1 млн т) і Ер-Румайла (1,8 млн т) в Іраку, Лашнільяс (1,5 млн т) у Венесуелі, Хассі-Месауд (1,4 млн т) в Алжирі, Гечсаран (1,5 млн т), Марун (1,4 млн т), Агаджи (1,3 млн т) в Ірані, Серір (1,1 млн т) у Лівії, Прадхо-Бей (1,4 млрд. т початкових запасів, що піддаються видобуванню) у США [68].

Аналізуючи офіційні дані СOT [101], можемо зробити висновок, що протягом наступних 10 років Близький Схід залишиться головним джерелом поставок нафти на світовий ринок (рис. 1.3). У той же час основні країни світу на чолі з США проводять політику подальшої глобалізації ринку для максимального числа країн-учасниць. Сьогодні країни, яка володіють значною частиною запасів нафти і є найбільшими виробниками нафти (за винятком США), здебільшого мають низьке споживання енергії. Тобто ці

країни експортують надлишки енергетичної сировини. Отже, найбільшими світовими експортерами нафти є Саудівська Аравія, РФ, Канада, Ірак, США, ОАЕ, Нігерія, Норвегія, Кувейт, Бразилія, Ангола, Лівія, Оман, Казахстан і Мексика. Слід очікувати зниження позицій Росії в цьому рейтингу внаслідок розширення проти неї західних санкцій.

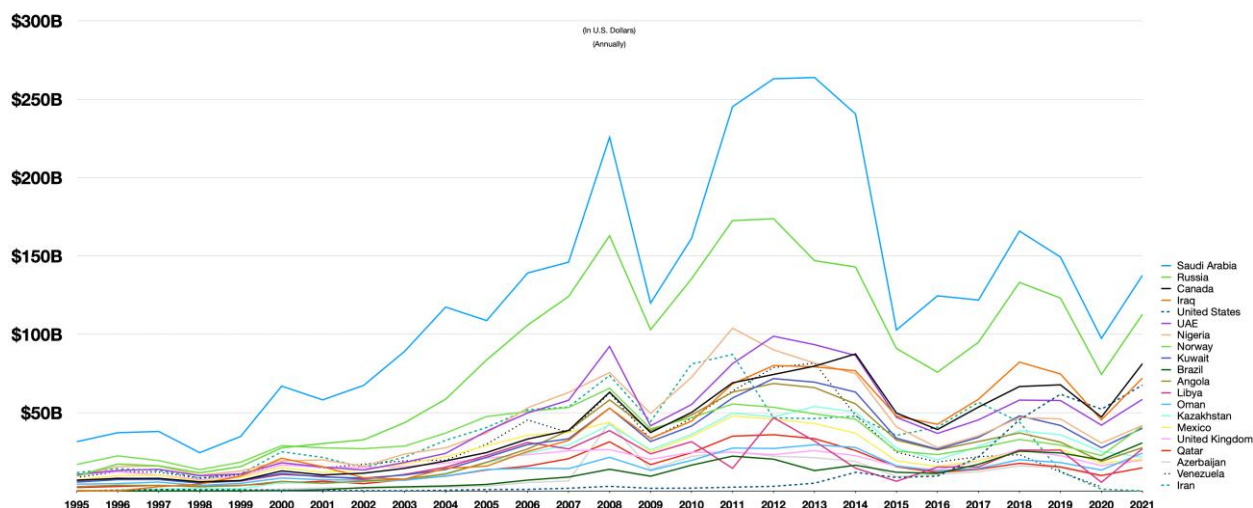

Рис. 1.3. Найбільші світові експортери нафти у 1995- 2022 рр. (%)

За: [101]

Найбільшими імпортерами нафти сьогодні є промислово-розвинуті країни, потреби яких у нафті суттєво перевищують їх видобуток. До їх числа належать передусім Китай, США, Індія, Південна Корея, Японія, Німеччина (рис. 1.4).

Оліфіров В. П. [46, с. 133] переконливо доводить, що на економічну політичну ситуацію в нафтовидобувних країнах активно впливають США, зокрема американські ТНК. Зокрема, США висувають вимоги щодо відкриття і лібералізації внутрішнього ринку (в Мексиці, Перській затоці), реалізують програми західних інвестицій в обмін на демократичні перетворення (Нігерія, Ангола, Венесуела), запровадження нових багатосторонніх ініціатив стосовно запрошення приєднатися до поширення біопалива (щодо ЄС, Китаю, Японії, Індії, Бразилії). Несуттєве збільшення споживання нафтопродуктів в країнах ОЕСР забезпечується наявністю резервів виробничих потужностей первинних нафтопереробних заводів, а

тимчасовий дефіцит покривається за рахунок запасів нафти протягом створених резервів обсягом 114 днів (які планується збільшити до 120 днів) [93]. В даний час великі країни ОЕСР створюють сучасну нафтопереробну промисловість, яка не тільки відповідає високим вимогам до збереження ресурсів, а й розвивається в напрямку підвищення екологічної оцінки.

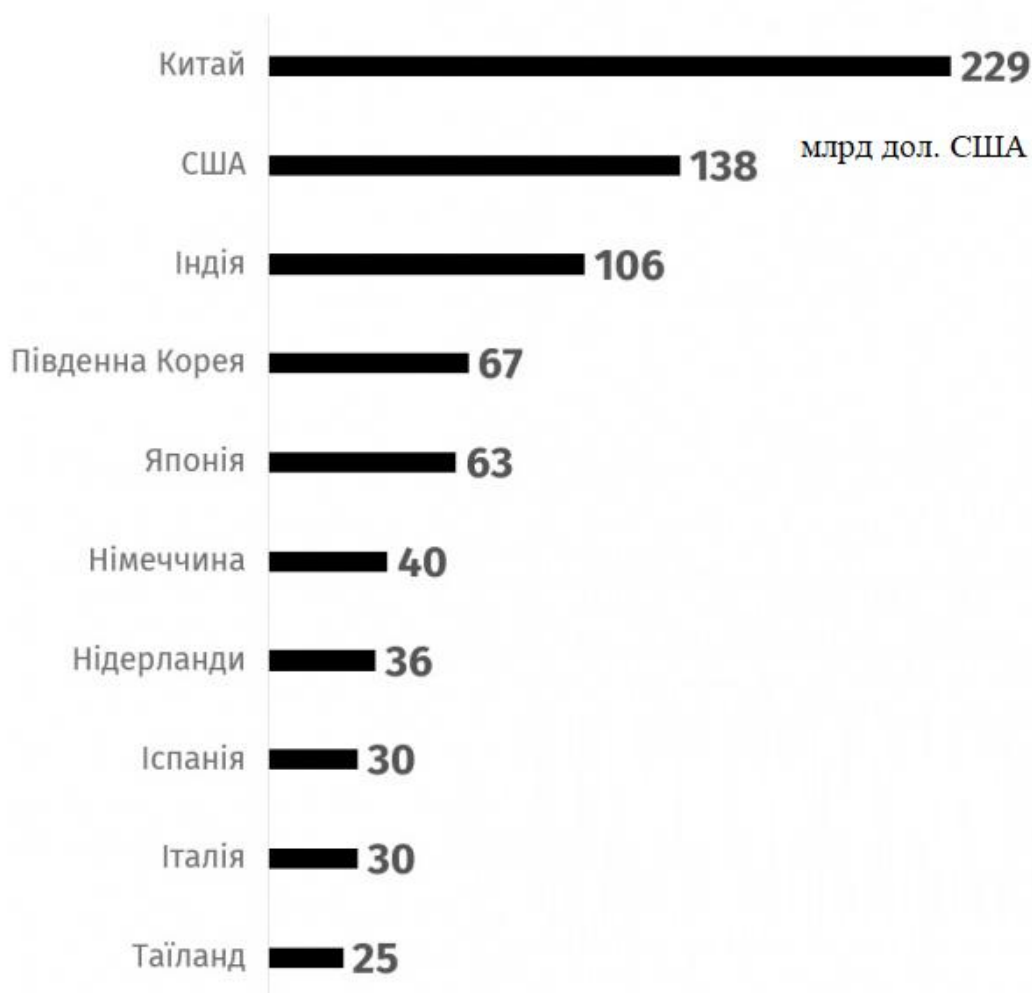

Рис. 1.4. Найбільші світові імпортери нафти у 2022 р., %

За: [101]

Аналіз енергетичної політики ЄС [12] ілюструє складний і дуже важливий процес, що спрямований, перш за все, на забезпечення енергетичної безпеки і завершення формування внутрішньої енергетики, лібералізації ринку і його відкриття для створення умов для вільного вибору постачальників для споживачів. Беручи до уваги відмінності країн-членів ЄС в енергетичному секторі (і в економіці в цілому), кожна вимога ЄС

надзвичайно індивідуалізована за умови винятків, встановлення перехідного періоду (протягом якого країна-кандидат може відповідати певним вимогам) і вільного вибору шляхів національними урядами і досягнення певних цілей. Процес задоволення вимог країн-кандидатів завжди координується з урахуванням накопиченого досвіду (як позитивного, так і негативного) і нових нормативних правових актів, прийнятих ЄС. У той же час аналіз енергетичних запасів, конкретні вимоги кожної країни-кандидата і зміни в їх списку вимог в процесі їх відповідності дозволяють визначити загальні базові вимоги країни-кандидата до впровадження енергетичних вимог (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні вимоги ЄС до країн-кандидатів та країн нових членів
в енергетичній сфері

Країна	Енергетична стратегія	Створення стратегічних запасів нафти	Підвищення енергетичної ефективності	Підвищення рівня використання ВДЕ	Підвищення рівня ядерної безпеки	Закриття АЕС	Імплементація рекомендацій стосовно ядерної безпеки	Лібералізація відкриття енергетичного ринку	Регулюючий орган в ПЕК	Регулюючий орган у ядерній енергетиці	Створення незалежного оператора системи магістральних ліній	Реструктуризація сектора твердих палив
Болгарія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Естонія	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-
Кіпр	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-
Латвія	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-
Литва	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Мальта	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-
Польща		+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-
Румунія	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
Словаччина	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
Словенія	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-
Туреччина								+	+			
Угорщина	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-
Чехія	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-

За: [5]

Підводячи підсумок, відзначимо, що нафта не втратить своїх лідируючих позицій на світовому енергетичному ринку. Це пов'язано з відсутністю масштабного фінансування розробки та впровадження альтернативної енергетики в багатьох країнах світу. Прагнення до підвищення промислової ефективності в посткризовий період стимулює

закупівлі нафти на світовому ринку. Однак вплив ТНК на нафтовий сектор все ще великий, а непрозорість та упередженість ціноутворення заважають нафтовому ринку функціонувати за допомогою ринкових механізмів. Питання освоєння, торгівлі, постачання, транспортування і збереження енергетичних ресурсів насправді в тій чи іншій мірі актуальні для всіх країн світу, тому сьогоденний нафтовий ринок як і раніше залишається нагальною проблемою, оскільки нафта впливає на розвиток світової економіки і становище країни в світі.

1.3. Особливості діяльності ТНК у міжнародному нафтопереробному бізнесі

Великі ТНК в нафтопереробному секторі є одним з найважливіших елементів розвитку світової економіки і міжнародних економічних відносин. У багатьох країнах світу вони працюють через структурні підрозділи, які відповідають єдиній науковій, виробничій та фінансовій стратегії, володіють величезним науковим, виробничим та технологічним потенціалом, забезпечуючи високу динамічність розвитку. В останні роки інтернаціоналізація нафтопереробного бізнесу стала не тільки важливою тенденцією в розвитку світової економіки, а й рушійною силою глобалізації. Зміцнюючи інвестиційні та фінансові потоки, прискорюючи міжнародні торгівлі та технологічні обміни та сприяючи ефективному корпоративному управлінню, вона позитивно впливає на процеси поглиблення глобалізації. Однак при наявності дисбалансів розвитку цей процес створює просторові і міжрегіональні нерівноваги і не відповідає механізмам розвитку конкурентного ринку.

Спочатку з'ясуємо місце нафтопереробних ТНК у загальній системі міжнародного бізнесу. Розглянемо рейтинг найбільших ТНК згідно інформації щорічного рейтингу журналу Forbes – Forbes Global 2000 [96], куди входять найбільші корпорації світу. У 2023 році до рейтингу Forbes Global-2000 увійшли публічні компанії з 59 країн. Рейтинг базувався одразу

на 4-ьох показниках: виручці, прибутку, ринковій капіталізації і активах. Сумарно ТНК зі списку 2023 р. мають 50,8 трлн дол. США продажів, 4,4 трлн дол. США прибутку, 231 трлн дол. США активів і 74 трлн дол. США ринкової вартості. Сукупний прибуток, ринкова вартість та активи дещо знизилися у порівнянні з попереднім роком, хоча це перший рік, коли загальні доходи перевищили 50 трлн дол. США. США лідирують у цьому рейтингу з 611 ТНК, а Китай посідає 2-ге місце з 346 ТНК (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Показники діяльності найбільших ТНК світу у 2023 р., млрд. дол. США

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Ринкова вартість
1	JPMorgan Chase	США	179,930	41,800	3,744	399,59
2	Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco)	Саудівська Аравія	589,470	156,360	660,990	2.055,22
3	ICBC	Китай	216,770	52,470	6.116,82	203,010
4	China Construction Bank	Китай	203,080	48,250	4.977,48	172,990
5	Agricultural Bank of China	Китай	186,140	37,920	5.356,86	1429,82
6	Bank of America	США	133,840	28,620	3.194,66	220,820
7	Alphabet	США	282,850	58,590	369,490	2.340,53
8	ExxonMobil	США	393,160	61,690	369,370	439,39
9	Microsoft	США	207,590	69,020	380,090	2.309,84
10	Apple	США	385,100	94,320	332,160	2.746,21
11	Shell	Великобританія	365,890	43,510	429,150	205,450
12	Bank of China	Китай	158,230	33,230	4.421,76	122,670
13	Toyota Motor	Японія	270,490	18,50	542,500	188,2
14	Samsung Electronics	Південна Корея	220,070	34,490	348,810	334,31
15	UnitedHealth Group	США	335,940	20,70	283,680	460,19

За: [96]

Друге місце у загальному рейтингу в 2023 р. належить саме нафтогазовій групі Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco), а восьме – компанії ExxonMobil (табл. 1.4). Світові фінансові кризи останніх років істотно погіршили фінансові показники усіх ТНК світу, але позиції нафтогазових ТНК під час кризи суттєво не погіршилися (Додаток Б).

Таким чином, лідируючі позиції у світовому рейтингу нафтових компаній займають такі ТНК, як Saudi Aramco, Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Petro China, Petrobras-Petróleo Brasil, Chevron та Total (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Показники діяльності найбільших нафтопереробних корпорацій світу
(станом на квітень 2024 р., млрд дол. США)

Рей- тинг	Назва ТНК	Країна	Активи	Обсяг продажів	Прибуток	Обсяг ринку
2	Saudi Arabian Oil Company	Саудівська Аравія	589,470	156,360	660,990	2.055,220
8	ExxonMobil	США	393,160	61,690	369,370	439,39
11	Shell	Великобританія	365,890	43,510	429,150	205,450
7	PetroChina	Китай	304.70	310.1	20.60	294.70
10	Petrobras-Petróleo Brasil	Бразилія	319.40	145.9	20.10	180
11	BP	Великобританія	292.50	375.5	25.70	147.40
12	Chevron	США	209.50	236.3	26.90	218
18	Total	Франція	213	216.2	15.90	132.40
24	Sinopec-China Petroleum	Китай	179.80	391.4	11.60	104.20
27	ConocoPhillips	США	153.20	230.9	12.40	98.80
29	ENI	Італія	178.70	143.2	8.90	97.60
41	Statoil	Норвегія	127.80	111.6	13.10	89
68	Lukoil	росія	90.60	111.4	10.40	55.30
71	Rosneft	росія	106	59.2	11.30	79.60
124	Reliance Industries	Індія	69	59.5	4.30	50.40
134	Suncor Energy	Канада	73.40	39.1	4.20	51.80
137	Ecopetrol	Колумбія	47.60	35.6	8.40	119.70
140	Repsol YPF	Іспанія	88.80	72.8	2.80	30.10
145	Occidental Petroleum	США	60	24.1	6.80	81.60
146	Сноос	Гонконг	49.70	27.1	8	96.30
149	TNK-BP Holding	росія	37.10	60.2	9	51.60
166	BG Group	Великобританія	60.80	20.3	4.10	83.20
167	PTT PCL	Таїланд	43.80	76.9	3.30	32.90
171	Oil & Natural Gas	Індія	51	26.3	5	46.60
176	JX Holdings	Японія	74.10	115.9	3.80	15.80
198	Apache	США	52.10	16.9	4.60	41.90
200	Surgutneftegas	росія	46.60	20.3	4.3	39.90
237	Valero Energy	США	42.80	126	2.1	15.50
268	Hess	США	39.10	37.9	1.7	21.30
279	Husky Energy	Канада	31.80	22.9	2.2	25.10

За: [96]

Визначальною характеристикою діяльності великих ТНК у нафтопереробному секторі є посилення інтеграції між компаніями та створення вертикально інтегрованих нафтових компаній (ВІНК) [29]. Водночас вертикальна інтеграція у світову нафтову галузь у циклі функціонування нафти і нафтопродуктів відбувається на наступних рівнях:

- розвідка (геологічна, сейсмологічна);
- буріння (технологічні роботи та будівництво бурових платформ);
- транспортування нафти (нафтопровід, морські перевезення, танкер);
- зберігання нафти (парк резервуарів для зберігання нафти);
- переробка та зберігання нафтопродуктів (нафтопереробні заводи, нафтохімічні підприємства, нафтові заводи);
- транспортування і розподіл палива;
- продаж нафтопродуктів (гуртовий та роздрібний).

Інтеграція відбувається в основному за рахунок придбання (будівництва) нафтопереробних заводів, нафтопроводів і нафтопродуктопроводів, розвитку розгалуженої роздрібної мережі та ефективного використання танкерів нафтовими ТНК. Вертикальна інтеграція нафтових компаній забезпечує управління сировиною на ринку готової продукції; можливість економії за рахунок масштабу за рахунок концентрації капіталу і виробництва, можливості маневрувати єдиною інфраструктурою, капіталом, потужностями, сировинними і товарними потоками; необхідність створення ефективного управління виробництвом і збутом готової продукції через природні, технологічні та економічні фактори; заохочувати інтеграцію вертикально структурованих компаній на світовий ринок та забезпечувати їх конкурентоспроможність [22].

Нафтова галузь, що включає нафтовидобувну й нафтопереробну промисловість, відіграє помітну роль в економіці практично всіх країн, у тому числі завдяки формуванню інтегрованих мікро-взаємозв'язків нафтового і нафтопереробного бізнесу, що створюються під впливом організаційно-структурних, ресурсних та оптимізаційних факторів (рис. 1.5).

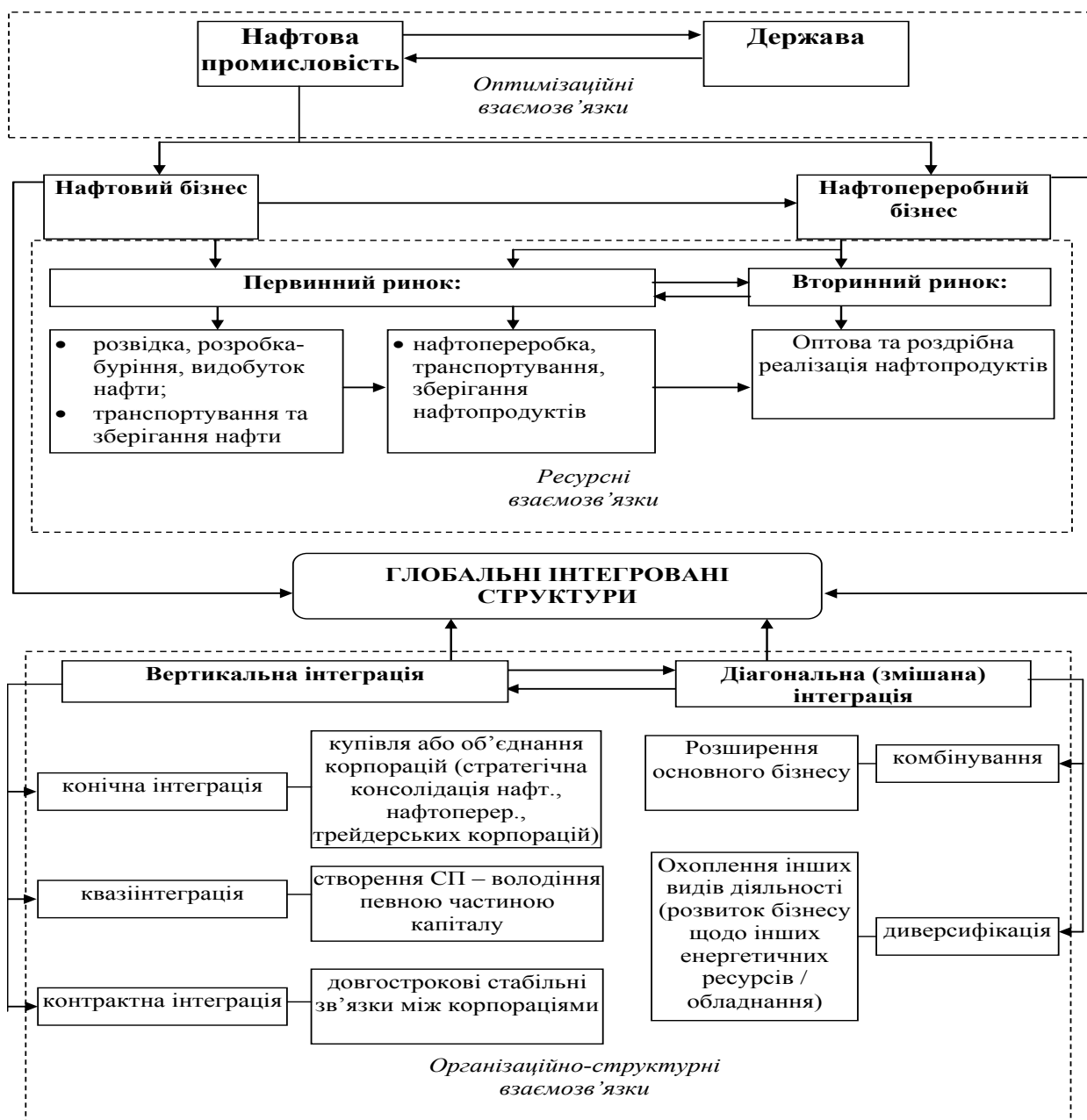

Рис. 1.5. Інтегративні взаємозв'язки нафтового і нафтопереробного бізнесу

За: складено автором

Сучасні інтеграційні процеси дозволяють ТНК організовувати та оптимізувати свій бізнес. Прогнозується, що в майбутньому світова нафтопереробна промисловість буде ще більш консолідована. Наприклад, створювані сьогодні ВІНК нафтовими компаніями у різних країнах швидко проходять всі етапи розвитку – від інтеграції виробництва і технологій, організації фінансів, вирішення логістичних і збутових завдань до

раціоналізації системи управління компанією, розробки загальної концепції стратегічного розвитку. Інтеграція допомогла створити передумови для забезпечення конкурентоспроможності багатьох ВІНК на світовому ринку, а також виробничих завдань [11].

Слід зазначити, що процес інтеграції не обмежується формуванням єдиного технологічного ланцюжка від виробництва до збуту, а, як правило, досягає завершальної стадії – повної інтеграції підприємства в єдину фінансово-економічну структуру. В даний час в нафтопереробному бізнесі спостерігається глобалізація з якісними структурними змінами за рахунок міжнародних злиттів і поглинань, при яких стратегічна інтеграція активів транснаціональних корпорацій дозволяє не тільки розширити масштаби інтегрованого бізнесу і монополізувати ринок, але і максимально ефективно використовувати фінансові ресурси, розподіляти ризики і реалізовувати їх.

Основною рушійною силою вертикальної інтеграції є бажання компаній збільшити певні переваги. Хорошим прикладом цього є такі компанії, як Exxon, Mobil та Texas, які домінують у нафтовій промисловості. Ці транснаціональні корпорації активно беруть участь у процесі вертикальної інтеграції та керують видобутком, транспортуванням, переробкою та продажем нафти. Така політика дозволяє підтримувати джерела попиту та пропозиції та значно стабілізувати операційні результати, особливо у випадку рецесії. BP та інші лідери нафтогазового ринку скоротили або зберегли свою присутність на нафтовому ринку, зосередившись на нових напрямках бізнесу, і тому сучасні нафтогазові ТНК, які також займаються відновлюваними джерелами енергії, тепер є енергетичними компаніями, а не тільки нафтогазовими.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що, на наш погляд, використання екологічної політики як конкурентного інструменту впливовими нафтовими ТНК сприяє переходу до сталого розвитку, оскільки воно "виховує" екологічні переваги споживачів. Дійсно, одним із наслідків діяльності рекламно-інформаційних кампаній ТНК є формування більш

жорстких екологічних вимог до споживачів у країнах з різним рівнем економічного розвитку. Це особливо важливо для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, і уряди досі мало сприяли впровадженню економічних механізмів для вирішення екологічних проблем. В цілому, практика нафтових компаній в світовому екологічному середовищі – цікаве явище, яке динамічно розвивається. Його дослідження вимагають постійного узагальнення матеріалів та виявлення нових закономірностей розвитку.

Висновки до розділу

1. На поточному етапі існує значний взаємозв'язок між економічним розвитком держави та діяльністю ТНК. Цей взаємозв'язок виражається в рішучих діях транснаціональних корпорацій з точки зору розвитку певних галузей в різних регіонах і країнах. Розвинені країни, на частку яких припадає в середньому 80% світових потоків капіталу, інвестують в основному у високотехнологічні та наукомісткі галузі та послуги за рахунок взаємних інвестицій. Це призводить до того, що прямі іноземні інвестиції зосереджуються на високотехнологічних галузях промисловості на світовому рівні. Транснаціональні корпорації в розвинених країнах переносять традиційні, трудомісткі та екологічно шкідливі галузі за кордон, а їх галузі зосереджені на передових технологіях, науковому внеску та постіндустріальному суспільстві. Таким чином, транснаціональні корпорації впливають не тільки на економічну структуру країни-одержувача, а й на країну-донора. Наш аналіз показує, що структурна динаміка діяльності ТНК узгоджується зі структурною динамікою світової економіки.

2. Аналіз світового ринку нафти і нафтопродуктів виявив такі особливості: у всіх економічно розвинених країнах світу значна частка використання енергоносіїв припадає на нафту. В основному це пояснюється значним використанням нафти і нафтопродуктів на транспорті, рівень розвитку якого безпосередньо залежить від загальної економічної ситуації в

країні. У цій структурі споживаються 3 або більше майже еквівалентних типів паливно-енергетичних ресурсів. Новітні джерела енергії поки не можуть повноцінно конкурувати з "традиційною" нафтою, оскільки рівень їх використання незначний, чого не можна сказати про нафту. Однак сучасні тенденції та прогнози показують, що використання відновлювальних джерел енергії неухильно зростає. Тепер можна задовольнити власні потреби в паливно-енергетичних ресурсах за рахунок розширення використання інших ресурсів замість збільшення імпорту нафти. Світові родовища нафти і газу не закінчуються, вони просто стають важкодоступними.

3. Сьогодні основні нафтові ТНК визначають напрямки розвитку міжнародної економіки. Лідируючі позиції розвинених країн світу в основному засновані на величезному впливі нафтових компаній на економіку інших країн. Ці ТНК характеризуються дуже високим рівнем прибутковості і високою вартістю активів. Таким чином, нафтові ТНК швидко розвивають міжнародних відносин, з одного боку, і є потужним механізмом, що впливає на світове господарство. В результаті діяльність провідних компаній нафтової галузі сприяє піднесенню національної економіки і зміцненню ринкових позицій країни на міжнародній арені.

РОЗДІЛ II ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАРУБІЖНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ПАЛЬНОГО

2.1. Тенденції та проблеми розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів

Внутрішній ринок нафтопродуктів відіграє важливу роль в економіці країни, оскільки він забезпечує необхідну сировину та продукти переробки для більшості секторів економіки країни. Нафта була і є стратегічною сировиною і одним з найважливіших факторів економічної незалежності будь-якої держави. Геєць В. М. [10] доводить, що щоби забезпечити виживання України як суверенної держави в даний час та її повну участь у міжнародних відносинах, її найважливішим завданням є вибір ефективної моделі розвитку та розробка стратегії та системи національної безпеки, що відповідають поточній геополітичній ситуації. Важливе місце у вирішенні цих проблем займає створення умов для ефективної роботи та розвитку паливно-енергетичного комплексу та виробництва нафтопродуктів в Україні.

Україна характеризується річним видобутком нафти в обсягах 19 млн т нафти. Країні потрібно 35-40 млн тонн нафти на рік. При цьому варто відзначити, що рівень технічної оснащеності вітчизняних підприємств дуже низький, про що свідчить, перш за все, якісний аспект – глибина переробки нафти і частка високоякісних світлих нафтопродуктів з високим октановим числом. Зношення основних засобів більшості технічного обладнання українських НПЗ становить до 58%, відносно низьке завантаження виробничих потужностей підприємства (в середньому 40%) і недостатня глибина переробки нафти (67% проти 86-94% в державах Західної Європи і технічно розвинених країнах США). Відсутність або недостатня потужність установок з переробки нафти, процеси поліпшення фракційного складу нафтопродуктів і гідроочищення дистиляційних фракцій на більшості підприємств є причинами найгірших експлуатаційних та екологічних показників якості автомобільного палива в порівнянні із зарубіжними аналогами. Ці фактори визначають конкурентоспроможність підприємства і

його продукції. Враховуючи різке зростання світових цін на нафту, між виробниками нафтопродуктів ведеться запекла боротьба за кожне збільшення процентної частки на ринку [42]. Через низьку операційну ставку вартість рафінованої нафти в Україні дуже висока. Україні необхідно вирішити проблему завантаження виробничих потужностей своїх нафтопереробних заводів. Все це робить Україну залежною від кон'юнктури світового ринку нафтопродуктів, цінова стабільність нафтового ринку є визначальним фактором енергетичної безпеки держави і важливим фактором забезпечення сталого економічного розвитку.

На формування внутрішнього українського ринку палива впливають динаміка виробництва, запаси, цінові фактори, а також конкретні дії державних і приватних компаній. Систематизація основних проблем і ключових факторів розвитку вітчизняного паливного ринку дозволяє виділити наступні важливі сучасні фактори його розвитку в довоєнний період:

1) зміцнити позиції групи Приват на внутрішньому ринку нафти українського походження. Однак, незважаючи на монопольне становище групи Приват та дещо нижчу ціну на роздрібному ринку в АЗС цієї компанії, мережа АЗС цієї компанії загалом не відповідає сучасним вимогам порівняно з конкурентами. На нашу думку, визначальними факторами високої ринкової частки цієї компанії на ринку були, по-перше, низька ціна на пальне внаслідок його низької якості і, по-друге, низька якість обслуговування, яке сьогодні стало важливим фактором для вітчизняних споживачів.

2) збільшення акцизу на бензин зі 110 до 132 євро за тонну. Згідно з новим Податковим кодексом, він планує збільшити акциз на бензин до 182 євро за 1 тонну. Для дизельного палива з вмістом сірки більше 0,2% – до 90 євро за 1 тонну. Нове законодавство також планує ввести акциз у розмірі 40 євро за тонну на зріджений природний газ, який використовується в якості автомобільного палива. В результаті важко очікувати зниження частки високооктанового палива на ринку. Таким чином, податкову систему на

ринку палива можна охарактеризувати наступним чином (таблиця 2.1):

Таблиця 2.1

Ставки податків при збуті світлич нафтопродуктів

Податок	Бензин		Дизельне паливо	
	На даний момент	Планується	На даний момент	Планується
Акцизний збір, євро за тонну	120	182	від 30 до 65	От 42 до 90
ПДВ, %	20	20	20	20
Імортне мито, євро за тонну	0	120	0	120

За: [51]

3) значні обсяги контрабанди пального на українському ринку (20-30 тис. тонн пального щомісяця). Це головним чином позначається на цінній конкуренції на ринку та порушення ринкових відносин між суб'єктами ринку пального. Аналізуючи питання ціноутворення на ринку, ватро додати, що підвищення цін на ринках основних імпортерів (наприклад, Польщі чи Литви) прямо пропорційно відобразиться на вітчизняних цінах.

Основою вітчизняного роздрібного ринку нафтопродуктів є мережа АЗС. У березні 2023 р. через мережу автозаправних станцій у кількості 7617 здійснювалась роздрібна торгівля паливом на загальну суму 664,7 млн дол. США, включаючи скраплений та стиснений газ. У 2023 р. було продано 255,2 тис. тонн моторного бензину, що на 2,1% менше, ніж у 2022 році, дизельного палива – 144,8 тис. тонн (на 3,2% менше рівня 2022 року), скрапленого газу - 27 тис. тонн (на 14,3% більше). У продажах переважали такі марки бензину: А-94-98 (42,5%), А-90-93 (3,2%) (Таблиця 2.2).

В умовах воєнного часу інфраструктура нафтогазового комплексу України є надійною базою для задоволення потреб країни в нафтопродуктах. Однак в майбутньому країна не зможе задовольнити свої потреби в нафті за рахунок власного видобутку, існує також проблема з потужностями вітчизняних нафтопереробних заводів, які суттєво постраждали від російських ракетних атак [22].

Таблиця 2.2

Регіональна структура продажу світлих нафтопродуктів через мережу АЗС
станом на березень 2023 р.

	Кіль- кість АЗС	Роздрібний продаж за березень 2023 р.					
		бензину моторного			дизельного пального		
		тис.т	у % до		тис.т	у % до	
			березня 2022 р.	лютого 2022 р.		березня 2022 р.	лютого 2022 р.
Україна	7617	255,2	97,90	115,4	144,8	96,80	123,8
Вінницька	314	7,6	94,60	121,4	4,7	95,00	127,5
Волинська	161	3,9	86,50	118,3	6,2	89,30	127,6
Дніпропетровська	449	22,2	100,70	114,6	10,4	101,00	114,2
Житомирська	209	5,3	97,00	133,1	4,0	96,40	142,9
Закарпатська	253	8,5	85,80	108,2	9,9	84,40	124,5
Запорізька	311	11,8	99,40	122,8	5,4	95,80	123,9
Івано-Франківська	182	6,2	98,00	118,3	5,4	104,50	128,8
Київська	432	18,1	101,40	116,9	10,7	101,50	124,7
Кіровоградська	234	4,6	94,40	124,9	2,1	91,40	137,4
Львівська	381	14,0	95,50	114,8	14,4	99,00	128,2
Миколаївська	232	5,9	102,00	121,6	3,9	103,10	129,8
Одеська	410	18,0	103,40	116,9	8,2	91,00	121,0
Полтавська	285	7,2	99,80	117,8	3,1	90,00	117,3
Рівненська	171	4,2	98,20	128,8	5,1	96,50	130,9
Сумська	150	4,2	99,00	109,6	1,6	104,60	114,2
Тернопільська	178	4,4	102,80	128,4	3,8	105,90	142,9
Харківська	492	12,2	93,70	107,2	4,2	92,00	111,6
Херсонська	226	6,2	96,20	126,9	4,0	92,10	150,5
Хмельницька	229	6,2	99,20	127,5	4,3	97,50	134,8
Черкаська	235	7,4	96,00	124,3	3,4	89,70	120,1
Чернівецька	175	4,7	94,20	118,3	5,5	93,90	130,2
Чернігівська	158	3,8	94,90	120,8	1,3	82,5	106,6
м. Київ	297	34,5	100,70	105,6	11,1	103,40	112,6

За: [63]

Формування пропозиції на українському ринку нафтопродуктів відбувається не лише за рахунок імпорту нафти для потреб вітчизняного виробництва, але й за рахунок власного видобутку. Найбільшою компанією, яка видобуває українську нафту, є ПАТ «Укрнафта». ПАТ «Укрнафта» у 2021р видобула 1,499 млн тонн нафти та конденсату і 1,117 млрд куб м газу, перевищивши затверджений виробничий план на 2,3% та 10,6% відповідно. Так, у порівнянні з минулим роком, виробничі показники практично не

змінилися.

Таблиця 2.3

Показники видобутку української нафти ПАТ «Укрнафта»
у 2020-2021 рр.

	2021	2020	Зміна, %
Видобуток нафти та конденсату, тис тонн	1499	1501	(0,1)
Видобуток газу, млн куб м	1117	1127	(0,9)
Виробництво скрапленого газу, тис тонн	117,7	116,5	1

За: [22]

Середньодобовий видобуток нафти з конденсатом та природного газу демонстрував стабільне зростання протягом року. Виробництво скрапленого газу у січні-грудні 2021 р. становило 117,7 тис тонн, що на 10,7% більше запланованих показників. ПАТ «Укрнафта» вдалося досягти збільшення середньодобового видобутку завдяки підвищенню операційної ефективності при роботі на фонді свердловин: переходу на нові продуктивні горизонти, оптимізації капітальних та поточних ремонтів перспективних свердловин, заміні критично зношеного обладнання. У грудні компанія завершила буріння та ввела в експлуатацію нафтову свердловину на Верхньомасловецькому родовищі у Сколівському районі Львівської області. Свердловина №103 виправдала очікування – її добова продуктивність становить 29 тонн нафти.

Проблема видобутку нафти в Україні полягає також у збитках від розробки західних родовищ (щомісячні збитки еквівалентні приблизно 48 млн грн) [82]. Ці родовища стали фінансово збитковими після збільшення ренти за видобуток нафти і газового конденсату. В останні роки в Україні спостерігається неухильне скорочення фінансування геологорозвідувальних і бурових робіт. Це пов'язано з тим, що імпорт енергії приносить більший прибуток і швидко віддачу вкладень певним комерційним структурам. Однак інвестування в розвиток гірничодобувної промисловості є ризикованим бізнесом, і його окупність з роками збільшилася [58]. Через недостатнє

фінансування та складні та суперечливі умови для залучення іноземних інвесторів темпи освоєння вуглеводневих ресурсів внаслідок війни в українському секторі Чорного та Азовського морів недостатні. В даний час збільшення видобутку нафти можливе за рахунок розробки найглибших шарів вже відомих родовищ (зокрема, Прикарпатського регіону), відкриття нових родовищ (зокрема, западини Дніпровсько-Донецької області) і освоєння шельфів в Чорному і Азовському морях. При цьому слід враховувати, що в колишньому СРСР в основному видобувається лише 30-40% геологічних запасів відкладень, а в країнах з високим рівнем технологій віддача пласта досягне 70-80%. Навіть при найоптимістичнішому прогнозі видобутку Україна залишиться великим імпортером нафти [22].

Слід зазначити, що, незважаючи на достатні потужності з переробки, ринок нафтопродуктів в Україні регулярно переживає кризи, особливо під час осінніх та весняних польових робіт. Ознаками кризи в нафтопереробній галузі є скорочення обсягів переробки нафти, коливання цін і зниження якості нафтопродуктів. В результаті під час паливної кризи Україна змушена імпортувати нафту з інших країн. Це позбавляє українські НПЗ важливого джерела фінансування інноваційного розвитку, що призводить до зниження прибутку від реалізації вироблених нафтопродуктів. При цьому за рахунок українських споживачів нафтопродуктів імпортери з Польщі, Литви та інших країн підвищують рентабельність НПЗ, вкладають чистий прибуток у розвиток і поповнюють державний бюджет.

Залежність вартості бензину та дизпалива в Україні від світових цін на нафту наочно показує діаграма із відповідними показниками за період 2020-2024 рр. (рис. 2.1). Окрім світових цін на нафту, на вартість бензину й дизпалива в Україні впливають податки, а також витрати операторів та їх прибуток. Іншою суттєвою мотивацією для імпорту нафтопродуктів (моторного палива) з-за кордону є невідповідність української продукції екологічним вимогам згідно європейських стандартів. Для вітчизняних нафтопереробних заводів виробництво світлих нафтопродуктів

європейського рівня – це питання великих інвестицій у технологічне переоснащення та реконструкцію. Тобто наразі – це питання часу.

Рис. 2.3. Динаміка світової ціни на нафту марки Brent у 2020-2024 рр.
За: [92]

Отже, необхідно визнати, що на сьогодні ситуація й проблеми на ринку нафтопродуктів України не знаходяться на задовільному рівні. З одного боку, матеріально-технічна база є досить потужною, однак її руйнування через війну та застарілість, недостатньо раціональне використання зменшує її ефективність. Поряд із цим, деструктивні тенденції (з боку влади і з боку економічних суб'єктів) сприяють підтримці дисбалансу на ринку. Свідченням цього є стохастичний розвиток цінових показників на роздрібному ринку. Проте, зважаючи на деякі позитивні тренди, викликані передусім підвищенням конкуренції і реалізації політики європейської стандартизації пального на ринку можна очікувати позитивні зрушення у близькому майбутньому.

2.2. Особливості діяльності ТНК на вітчизняному ринку товарів та послуг

Для забезпечення адекватного рівня економічної безпеки держави необхідно оцінити готовність української економіки до інтеграції в процес глобалізації з урахуванням специфіки діяльності ТНК і можливостей всієї національної економічної системи. Сьогодні економіка України є стійка до зовнішніх загроз з боку нафтових ТНК. Інтернаціоналізація української економіки сприяє її інтеграції у світовий економічний простір, тобто участі у процесі глобалізації. Неконтрольована діяльність транснаціональних корпорацій в нафтопереробному секторі може створити умови для того, щоб країни з перехідною економікою втратили свій економічний суверенітет, оскільки фінансові та технічні можливості окремих транснаціональних корпорацій перевищують можливості деяких країн, що розвиваються.

Найбільші іноземні компанії, що працюють на внутрішньому ринку нафтопродуктів, включають Shell і кілька інших невеликих компаній. Діяльність ТНК Shell в Україні є прикладом високої ефективності та мінімальних маркетингових витрат при виході на ринок.

Shell – глобальна група енергетичних та нафтохімічних ТНК, яка діє в понад 70 країнах, а загальний штат становить 93 000 працівників. ТНК Shell, яка має значний сторічний досвід у виробництві пального, нині використовує найсучасніші технології та інновації для забезпечення сталого майбутнього. Компанія також інвестує в розвиток енергетики (зокрема низьковуглецевої, а також у вітрову і сонячну) та нові види пального для транспорту (серед них удосконалене біопальне й водень).

Shell Mobility увійшла на український ринок у 2007 р. На сьогодні мережа АЗС Shell нараховує 131 станції у 20 областях України. У компанії працює понад 1.500 осіб. Shell пропонує клієнтам високоякісні нафтопродукти, включно з паливом Shell V-Power, дизельним паливом та зрідженим нафтовим газом (ЗНГ), а також широкий асортимент супутніх товарів, зокрема смачну їжу та напої. Щоб відповідати потребам власників

електромобілів, кількість яких постійно збільшується, на понад 13% мережі Shell установлені електрозарядні модулі.

Нова стратегія, яку обрала ця ТНК, англійською мовою звучить як Powering Progress, а українською може трактуватись українською «Прискорюючи прогрес». Цей напрям визначає стратегію прискореного переходу бізнесу до нульових викидів. Його мета – забезпечити нову цінність для акціонерів, клієнтів і суспільства загалом. Powering Progress виконує чотири основні цілі: формування цінності для акціонерів, досягнення нульових викидів, електрифікація повсякденного життя й бережливе ставлення до природи [88].

Таким чином, розширення діяльності Shell на внутрішньому ринку означало появу нових, сильних і амбітних гравців зі світовою репутацією і, в кінцевому підсумку. Стратегія холдингу реалізується дочірньою компанією ТОВ "Альянс Україна", яка мала намір отримати 60% акцій у корпорації Казмунгазу, власника Херсонського НПЗ ("Херсоннафтопереробка"). В даний час Альянсу належить майже 30% статутного капіталу Херсонського НПЗ.

Визначальною характеристикою функціонування нафтових ТНК на світовому та українському ринку є реалізація стратегії «екологізації» економічної діяльності. Адже екологічний фактор у діяльності нафтових ТНК становить особливий інтерес як при пошуку ефективних шляхів виходу з глобальної екологічної кризи, так і з огляду зміни екологічної практики самих ТНК. Зрозуміло, що значення екологічного фактора в діяльності ТНК буде постійно зростати у майбутньому. Водночас існують та зберігаються різноманітність теоретичних та практичних підходів щодо системи відносин "нафтова ТНК – оточуюче середовище" з боку регулюючих національних та міжнародних установ, самих ТНК, вчених і громадськості [61].

Для ідентифікації ймовірних джерел ризиків для енергетичних ТНК на українському ринку, ми пропонуємо модель, що побудована за допомогою програмного пакета Statistica, зокрема інструментів Data Mining.

Використана адаптивна нелінійна сплайнова модель надала змогу виявити вплив змінних незалежного характеру на результуючу змінну (прибуток ТНК Shell) за даними на семирічному часовому горизонті. Незалежні факторні змінні моделі, відображені в табл. 2.4, є джерелами системних ризиків діяльності на українському ринку нафтопродуктів.

Таблиця 2.4

Виявлені джерела системних ризиків для нафтогазової галузі та сила їх впливу

Джерела системних ризиків	Сила впливу
Обсяги споживання нафти	29,163000
Щорічна зміна у % світового реального ВВП	1,4941130
Ціни на природний газ в Україні	2,3726030
Ціни на сиру нафту в країнах ОСЕР	4,0775860
Обсяги видобутку нафти в Україні	73,100930
Ціни на нафту марки Brent	24,443890
Ціни на нафту марки West Texas	25,931790

За: розраховано автором

Отже, на основі проаналізованих даних було будовано регресійну поверхню залежності рівня прибутків від ідентифікованих джерел структурних ризиків ринкової природи в Україні для корпорації Shell. На рис. 1.8 зображено таку поверхню.

Значною проблемою діяльності зарубіжних нафтових ТНК, є ймовірна монополізація ними вітчизняного ринку нафтопродуктів. Разом з цим, монополізація ринку нафтопродуктів є питанням неоднозначним. Найімовірніше, тут має місце олігополія [35]. Свідченням цьому може слугувати стрімке зростання роздрібних цін на вітчизняних АЗС [63].

У березні 2023 р. Антимонопольний комітет України представив результати проведення розслідування картельної змови на українському ринку нафтопродуктів. Про це заявив прем'єр-міністр України на зустрічі з представниками європейського бізнесу [63]. За словами прем'єр-міністра України АМКУ розглядає діяльність тих ТНК, які вступили у змову і фактично монополюно визначили ціни на нафтопродукти. У цьому контексті

керівник АМКУ повідомив, що штрафи у справі про зростання роздрібних цін на бензин і дизпаливо становитимуть десятки мільйонів гривень [51].

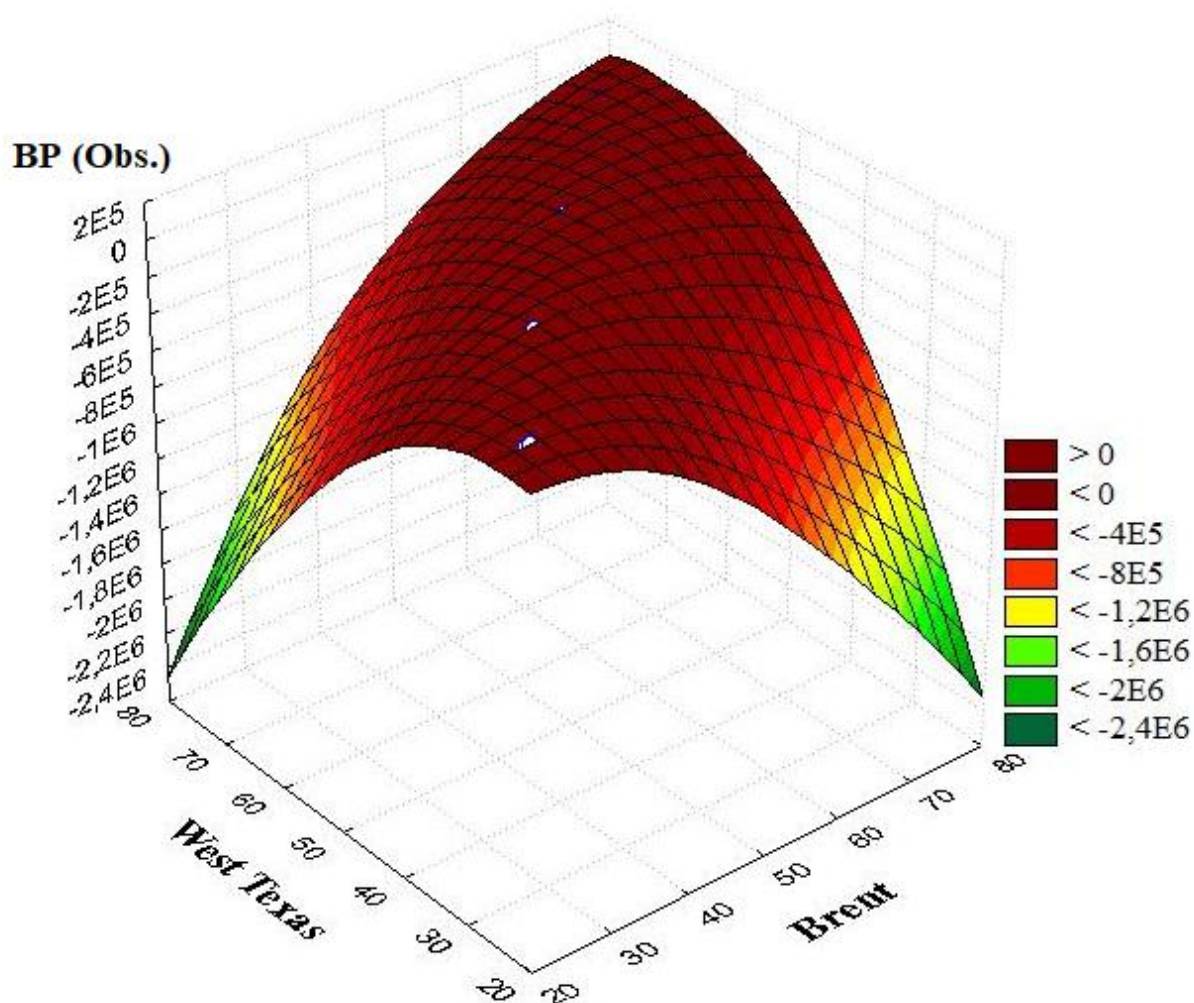

Рис. 2.2. Регресійна поверхня залежності прибутку корпорації Shell від цін на нафту марок West Texas та Brent

За: побудовано на основі даних [88; 92; 93; 96]

Слід зазначити, що, також на економіку України має вплив і діяльність великої казахської компанії "Казахойл". У Казахстані ця національна нафтогазова компанія (ННК) контролює 15% запасів нафти і 18% її видобутку. Через дочірнє підприємство "Казахойл-Україна" ця ТНК володіє 99% акцій ЗАТ "Торговий дім "Укрнафтопродукт", а також 60 % акцій Херсонського НПЗ. Отже, останнім часом українські НПК одержали нових власників, багатих не лише фінансами, а й власною сировиною, що зумовило насичення внутрішнього ринку України нафтопродуктами. Зрештою, це

почало формувати стимули до відновлення українського нафтового бізнесу у довоєнний період.

Таким чином, діяльність зарубіжних ТНК справляє неоднозначний вплив на ринок нафтопродуктів України. Безсумнівним позитивом є те, що їх виходження на український ринок сприятиме:

- більш швидкому припливу нових технологій;
- збільшенню капіталу, що обертається в країні, та його експорту;
- модернізації методів керування й маркетингу;
- зростанню доходів місцевих субпостачальників і працівників, задіяних у компаніях;
- покращанню механізмів постачання продукції на внутрішній ринок.

Проте нарощування імпорту нафти неминуче призведе до витіснення українських товарів й компаній з українського ринку, що негативно впливатиме на подальший розвиток національного бізнесу.

Після зміни власників НПЗ вітчизняний ринок нафтопродуктів поступово набуває принципово нових обрисів: відбувається переорієнтація з імпортного палива на вітчизняне; для СП скасовуються надані пільги щодо сплати податків з імпорту нафти й нафтопродуктів; змінюється цінова кон'юнктура внаслідок перенасичення ринку нафтопродуктами; визначаються головні учасники ринку, що представляють інтереси вітчизняного виробника. З іншого боку, дисбаланси між попитом та пропозицією на вітчизняному нафтовому ринку може призвести до вилучення з нього представників середнього й малого нафтового бізнесу.

Підсумовуючи зазначимо, що оскільки під час війни Україна має обмежені можливості щодо поставок нафти, перед нею незабаром постане проблема щодо нових напрямів і обсягів постачання нафти: скорочувати імпорт нафти з Європи і переключатись на імпорт з країн Перської затоки та Чорноморського басейну (що, безумовно, вплине і на транзитні поставки через українську територію), чи нарощувати її видобуток.

2.3. Оцінка інвестиційної привабливості економіки України для капіталовкладень зарубіжних нафтових корпорацій

Згідно з "Енергетичною стратегією України до 2035 року" [21], очікується, що видобуток нафти в Україні збільшиться до 5,80 мільйонів тонн, а глибина переробки - до 85%. Враховуючи нинішні темпи розвитку галузі, досягти такого скромного рубежу нереально без залучення значних іноземних інвестицій, а забезпечення повної потреби у високоякісному паливі та мастильних матеріалах є ключем до економічного зростання, яке є в більшості країн світу. В Україні, в умовах хронічно недостатніх інвестицій, держава, що демонструє стабільний і неприйнятний ступінь інновацій в нафтовому секторі, недостатньо працює з власниками нафтопереробних заводів. На сьогодні жоден комплекс глибокої переробки нафти не був побудований, а це передбачає встановлення 2 установок ізомеризації і одна для виробництва метилтретбутилового ефіру.

В останні роки у вітчизняну нафтопереробну промисловість були вкладені невеликі іноземні інвестиції, основними країнами інвестування яких є Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Великобританія, Британські острови і США (таблиця 2.5). У довоєнному 2021 р. в хімічну та нафтохімічну промисловість було інвестовано 1 375,8 млн дол. США [63].

Значне підвищення світових цін на нафту на початку 2022 року понад рівень 80 дол. США за барель, призвело до погіршення ситуації на українському ринку нафтопродуктів, оскільки реальність "Енергетичної стратегії України на період до 2030 року", передбаченої в контрольному графіку, була поставлена під сумнів. В цілому, в останні роки Україна має тенденцію відходити від інноваційного шляху розвитку нафтопереробної промисловості і повільної реалізації інвестиційної політики. Такі коливання світових цін на нафту сьогодні вимагають продуманої інвестиційної політики, оскільки потужності українських НПЗ в останні роки використовувалися всього на 20-22%.

Таблиця 2.5

Прямі іноземні інвестиції у нафтохімічну та хімічну промисловість України
(млн дол. США)

Країна	Обсяги інвестицій на	
	01.01.2021 р.	31.12.2021 р.
Кіпр	10044,90	12645,50
Промисловість	2668,30	3394,60
Переробна, з неї	2073,40	2608,00
хімічна та нафтохімічна промисловість	299,50	512,80
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	327,00	309,10
Німеччина	7083,00	7386,40
Промисловість, у тому числі	5387,00	5287,50
переробна, з неї	5349,10	5271,80
хімічна та нафтохімічна промисловість	224,60	163,00
Нідерланди	4683,30	4822,80
Промисловість	1869,70	2015,00
Переробна, з неї	1599,60	1705,30
хімічна та нафтохімічна промисловість	261,30	295,50
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	117,30	117,10
Австрія	2731,40	3423,10
Промисловість, у тому числі	284,60	504,60
переробна	277,10	303,00
хімічна та нафтохімічна промисловість	56,60	54,10
Велика Британія	2287,10	2508,20
Промисловість, у тому числі	538,10	549,40
переробна	434,80	448,30
з неї		
хімічна та нафтохімічна промисловість	53,40	52,70
Віргінські Острови (Брит.)	1451,50	1607,00
Промисловість, у тому числі	104,70	234,70
переробна	92,00	105,30
з неї		
хімічна та нафтохімічна промисловість	23,40	33,70
США	1158,10	1043,10
Промисловість	390,90	262,50
переробна, з неї	351,40	223,70
хімічна та нафтохімічна промисловість	145,30	23,30

За: [63]

В результаті вітчизняні нафтопереробні заводи в даний час працюють тільки на одній третині наявних потужностей. Херсонський НПЗ, який за 6 років жодного разу не переробив 1 тонну нафти, завжди отримував

пропозиції на постачання нафтопродуктів для залізниць, атомних електростанцій та інших товарів народного споживання. Ситуація на заводі в Лисичанську чи Одесі або на заводі в Західній Україні набагато складніша. Виробництво просто нерентабельне, і це основна проблема, яка вимагає залучення іноземних інвестицій на вітчизняні НПЗ у післявоєнний період.

До війни на ринку нафтопродуктів України домінував ще один чинник, який зупиняв роботу НПЗ України – агресивний імпорт з білоруського Мозирського НПЗ, який був припинений з початку російського вторгнення. За останні роки це підприємство освоїло більше інвестиційних коштів, аніж усі українські НПЗ разом взяті. Поступове покращання якості продукції із виходом на випуск бензину й дизельного палива за стандартами Євро-5 разом із ефективною логістикою щодо України призвело до стрімкого зростання поставок білоруських світлих нафтопродуктів [60].

До повномасштабної війни Уряд і власники українських нафтопереробних заводів підписали угоду про взаємне партнерство. Документ передбачає, що НПЗ збільшать обсяги переробки нафти і створять умови для установки державою сучасного обладнання. Однак, незважаючи на це, заводи не стануть прибутковими, а це тільки погіршить ситуацію, оскільки будуть витрачені державні гроші на якість, але НПЗ не зможуть продавати продукцію дорожче, ніж сьогодні. При таких цінах на нафту необхідний новий процес переробки. Проектування, затвердження та державна експертиза установки можуть зайняти від 1 з половиною до 2 років, але обладнання, яке потребує значного фінансування, має бути виготовлене та встановлене. Таким чином, майбутнє за великими нафтопереробними заводами, які мають повне технічне оснащення і виробляють продукцію відповідної якості. Продукція повинна відповідати високим вимогам. Таким чином, при правильних інвестиціях стабільними виглядають тільки Кременчуцький і Одеський НПЗ. Меморандум буде успішним, якщо Україна почне виробництво бензину і дизельного палива, що відповідають вимогам стандартів Євро-5. Сьогодні тільки два нафтопереробних заводи

(Лисичанський і Одеський) вклали в модернізацію понад 400 мільйонів доларів і готуються до виробництва палива за новими стандартами [82].

Таким чином, важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств нафтопереробної галузі є залучення інвестицій у сферу їх діяльності. У кваліфікаційній роботі з використанням методу кластерного аналізу регіони України згруповані за показниками привабливості інвестицій у розвиток інфраструктури нафтового ринку (це оцінка рівня інвестиційної привабливості регіонів України для інвестицій іноземних транснаціональних корпорацій у розвиток допоміжної інфраструктури (нафтові резервуари, паливосховища тощо)).

Для проведення такого багатовимірної аналізу були відібрані показники, що характеризують:

- фактичний стан попиту на бензин й дизельне пальне;
- привабливість для інвестування у розвиток пунктів продажу нафтопродуктів;
- фактори, що визначають обсяги споживання світлих нафтопродуктів (обсяги промислового й сільськогосподарського виробництва, обсяги експорту та імпорту, вантажооборот автомобільного транспорту, обсяги автомобільних перевезень, гуртовий та роздрібний товарообіг, рівень доходів й витрат населення, кількість автомобілів в приватній власності);
- загальні показники розвитку інфраструктури;
- показники розвитку інфраструктури вітчизняної нафтової галузі.

Таким чином, це означає, що сервісна інфраструктура іноземних компаній (нафтові резервуари, сховища тощо) повинна бути врахована для проведення економетричної оцінки регіональної привабливості України для інвестицій у розвиток цієї галузі). Для визначення загального рівня інвестиційної привабливості регіонів з урахуванням сфер діяльності ТНК (виробництво нафтопродуктів, оптові та роздрібні продажі) та показників, визначення рівня інвестиційної привабливості регіонів України, було відібрано 41 показників, що мають визначальний вплив на інвестиційний

клімат регіону. Отже для проведення групування регіонів України за вищевказаними показниками інвестиційної привабливості в кваліфікаційній роботі було використано кластерний аналіз (рис. 2.4).

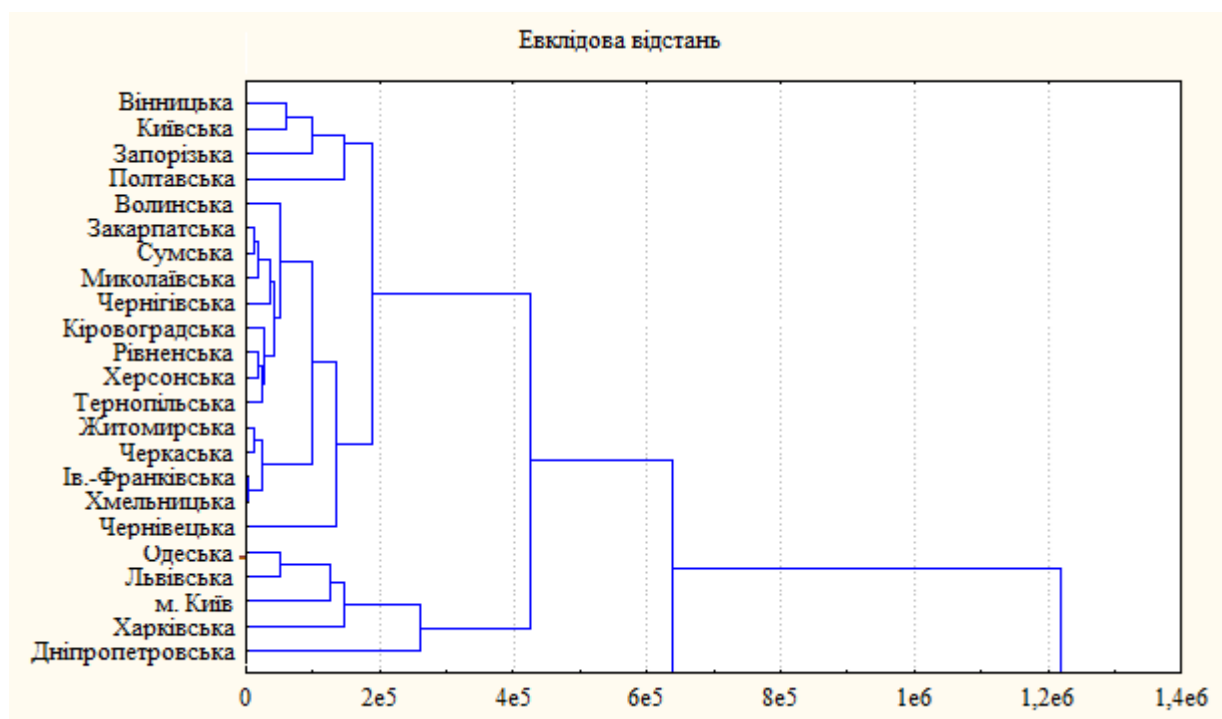

Рис. 2.4. Граф «дерево комбінацій» областей України за показниками привабливості для інвестування ТНК в розвиток інфраструктури мереж АЗС

За: побудовано автором

Візуальна оцінка побудованого "дерева комбінацій" дозволила виділити наступні 4 групи областей України за показниками привабливості для інвестицій нафтових ТНК. Як свідчать результати проведеного аналізу, найвищим рівнем інвестиційної привабливості володіє Дніпропетровська область, високий рівень притаманний Одеській, Львівській, Харківській областям та м. Києву. Області із середнім рівнем інвестиційної привабливості для ТНК складаються з Запорізької, Вінницької, Київської і Полтавської областей (центр кластеру – Запорізька область). Найбільш типовим регіоном кластера із низьким рівнем інвестиційної привабливості є Чернігівська область (табл. 2.6). Наведену класифікацію слід використовувати для розробки типових пропозицій для кожного кластеру щодо впровадження регіональної політики інвестування для НПК.

Таблиця 2.6

Характеристика кластерів областей України, згрупованих за показниками
привабливості для інвестування НПК

№ кластера	Області, що є членами кластера	Евклідова відстань до відповідного центру кластера	Характеристика кластера
I.	Дніпропетровська	0,000	Регіон з найвищим рівнем інвестиційної привабливості
II.	Львівська	24522,8500	Регіони з високим рівнем інвестиційної привабливості та значним попитом на нафтопродукти (центр кластеру – Харківська обл.)
	Одеська	50457,9400	
	Харківська	18215,3800	
	м. Київ	24373,1500	
III.	Вінницька	31494,3600	Області з середнім рівнем інвестиційної привабливості (центр кластеру – Запорізька область)
	Запорізька	13958,3700	
	Київська	1746,9300	
	Полтавська	33295,200	
IV.	Волинська	25814,1900	Регіони з низьким рівнем інвестиційної привабливості (центр кластеру – Чернігівська область)
	Житомирська	22786,7200	
	Закарпатська	5834,7200	
	Івано-Франківська	28720,1100	
	Кіровоградська	17795,400	
	Миколаївська	4595,12200	
	Рівненська	7805,63700	
	Сумська	7466,91500	
	Тернопільська	13650,6200	
	Херсонська	10065,1600	
	Черкаська	29236,2100	
	Чернігівська	24758,2600	
	Чернівецька	46769,1500	
	Хмельницька	1289,39700	

За: побудовано автором

Таким чином, важливість поглиблення відносин між нашою державою та іноземними нафтовими ТНК в інвестиційній сфері визначається наступними факторами:

1) посилення конкуренції на інвестиційному ринку в перехідній економіці між великими нафтовими ТНК, спроби іноземних компаній досягти економічних результатів на українському ринку нафти і нафтопродуктів.;

2) Наявність стратегічних інтересів українських нафтових транснаціональних корпорацій, узгоджених з вигідним географічним положенням нашої країни, наявністю необхідної для підприємств сировини, високою пропускнуою спроможністю внутрішнього ринку, значним науково-

технічним потенціалом;

3) важливість впровадження науково-технічного розвитку ТНК для нафтопереробної промисловості України, використання якої набуло інноваційного досвіду та призвело до процесу реструктуризації та модернізації промислового виробництва;

4) підвищення інвестиційної привабливості нафтопереробної галузі України для іноземних ТНК у зв'язку з політичними та економічними змінами в нашій країні у поствоєнний період.

Підводячи підсумок, відзначимо, що світова практика говорить, що ефективне функціонування НПЗ в західних країнах засноване на принципі диверсифікації поставок нафти. На жаль, в нашій країні ця вимога не виконувалась, і вітчизняні НПЗ орієнтувались до війни в основному на поставки з росії, а це негативно впливало на можливість диверсифікації поставок нафтопродуктів державою.

Висновки до розділу

1. Процес аналізу визначив найбільш важливі фактори формування попиту на внутрішньому ринку нафтопродуктів і пріоритети уряду в стабілізації внутрішнього ринку пального. У зв'язку з цим зростає важливість постійного оперативного моніторингу ринку нафти і нафтопродуктів і факторів формування попиту на ньому. Ця дозволяє більш ефективно формувати механізми і стратегії розвитку внутрішнього ринку нафтопродуктів в контексті поглиблення міжнародної інтеграції України. Це особливо важливо, враховуючи можливість визначення механізмів реалізації заходів державного регулювання внутрішнього ринку в силу вимог і обмежень СОТ та ЄС, популяризації інновацій у виробництві та збуті нафтопродуктів, що відповідають європейським стандартам якості. Тому необхідно визнати, що ситуація і проблеми на українському ринку нафтопродуктів сьогодні знаходяться на задовільному рівні. З одного боку, матеріально-технічна база НПЗ потужна, але її старіння і недостатнє

раціональне використання знижують її ефективність. У той же час деструктивні тенденції (як з точки зору влади, так і економічних суб'єктів) сприяють дисбалансу ринку. Про це свідчить стохастичний розвиток цінових параметрів на роздрібному ринку. Однак, враховуючи деякі позитивні тенденції, в основному пов'язані з посиленням конкуренції і впровадженням на ринку європейської політики стандартизації палива, в найближчому майбутньому можна очікувати позитивних подій.

2. Монополізація українського ринку великими нафтопереробними заводами може знищити незалежних операторів нафтового ринку в країні. Вже сьогодні з'явилися нові власники українських НПЗ. Ціна на нафтопродукти на українських АЗС підніметься до середньоєвропейського рівня, оскільки ціни, встановлені на оптових ринках в регіонах, мають справу з ціновим демпінгом. Транснаціональні корпорації, контроль над якими не належить державі, можуть встановлювати свої власні правила на ринку.

3. На сьогоднішній день створені всі необхідні правові передумови для підвищення привабливості капіталу ТНК для нафтопереробного сектора української економіки. При цьому необхідно чітко окреслити основні завдання впровадження інноваційних моделей розвитку виробництва та роздрібного виробництва нафтопереробної галузі: 1) усунення технічних прогалин; 2) створення ефективних планів фінансування інноваційної діяльності, запровадження державного замовлення на впровадження пріоритетних технологічних регламентів інновацій в нафтопереробній промисловості; 3) розвиток інфраструктур роздрібного виробництва нафтопродуктів; 4) розробка національної цільової програми розвитку структури з максимальним упором на поліпшення якості продукції та обслуговування клієнтів.

РОЗДІЛ III ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ

3.1. Стратегічні засади розвитку вітчизняного ринку пального в умовах ринкових викликів

При розробці рекомендацій щодо розвитку внутрішнього ринку пального необхідно виходити, перш за все, з національної стратегії, програм і концепцій. Таким чином, стратегічною метою "Енергетичної стратегії України до 2035 року" є визначення того, як створити умови для постійного і якісного задоволення попиту на енергоносії. Сьогодні розробляється також оновлена Енергетична стратегія, яка враховує реалії воєнного часу і робить особливий акцент на забезпечення енергетичної безпеки.

Як уже згадувалося в попередньому розділі, існуюча система управління паливно-енергетичним комплексом формується стихійно, діє в першу чергу в інтересах окремих впливових груп і є неповною. В результаті держава втратила контроль над активами енергетичного сектора, стався відтік фахівців і зниження рівня науково-технічного забезпечення паливно-енергетичного комплексу. Отже, управління та регулювання паливно-енергетичного сектору має відповідати організаційній та функціональній структурі галузі; розвиток і реформування енергетики вимагає чіткого визначення і розмежування функцій управління і регулювання, а також недопущення впливу природних монополій на прийняття рішень відповідними державними органами.

Важливу роль у розвитку вітчизняного паливного ринку відіграє діяльність Державного агентства України щодо забезпечення ефективного використання енергоресурсів [82], яке в сучасних умовах виконує такі важливі завдання:

- 1) реалізація єдиної національної політики в області використання енергетичних ресурсів та енергозбереження; збільшення частки нетрадиційних і альтернативних видів палива в балансі попиту і пропозиції енергії;

2) створення національної системи моніторингу виробництва, споживання, експорту та імпорту пального, вдосконалення системи обліку та управління споживанням пального;

3) забезпечити функціонування єдиної системи розподілу питомих цін на паливо в суспільному виробництві.

Як ми бачимо, важливу роль у підвищенні ефективності внутрішнього паливного ринку під час війни повинні відігравати державні органи управління. Основними напрямками стратегічного розвитку енергопостачання регіонів країни, на які поширюються муніципальні рішення, є: [33]:

- розвиток економічно досяжних регіональних (місцевих) родовищ горючих корисних копалин, вторинних джерел енергії, нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, можливість енергозбереження, підвищення необхідного рівня енергії;

- усунення та запобігання виникненню монополізму, забезпечення чесної конкуренції при поставках пального місцевим споживачам і т. д.

Ефективним інструментом впливу держави на рівень цін на нафту, сиру нафту і нафтопродукти є вихід НАК "Нафтогаз України" на ринок нафтопродуктів в якості активного учасника, оскільки, згідно з його Статутом, метою роботи компанії є більш ефективне задоволення потреб промислових і побутових споживачів у сировині, паливі та енергетичних ресурсах. Так, НАК "Нафтогаз України" може забезпечити в умовах воєнного часу збалансоване функціонування ринку нафтопродуктів, про що наведена інформація в пояснювальній записці до українського законопроекту "Про особливості поставок сирової нафти і нафтопродуктів за державні кошти" [22], зокрема:

- закупівля нафтопродуктів вітчизняного та імпортного виробництва для подальшого задоволення попиту на оптовому ринку автомобільного палива;

- закупівля вуглеводневої сировини вітчизняного та імпортного виробництва, в тому числі на біржових аукціонах, для завантаження виробничих потужностей, що знаходяться під контролем держави.

Західні країни проводять більш збалансовану політику у зовнішній торгівлі нафтою і нафтопродуктами, приділяючи особливу увагу модернізації нафтопереробних заводів, використанню високоякісної сировини, збільшенню використання виробничих потужностей для задоволення потреб необхідного асортименту нафтопродуктів. Крім того, більшість з них досягли високої енергоефективності і при інших незмінних умовах можуть задовольнити потреби промисловості, транспорту та інших галузей економіки при тому ж рівні споживання нафтопродуктів [1]. У світовій практиці існує 3 підходи до стратегічного резервування нафти і (або) нафтопродуктів: введення зобов'язань перед державою, спеціально створеними організаціями та установами, нафтовими компаніями. Також використовується комбінований підхід. Ці підходи мають як позитивні, так і негативні сторони.

Перевага принципу державного бронювання полягає в тому, що він може швидко реагувати на ситуацію і уникати втручання в діяльність приватних підприємств. Найбільшим недоліком є висока бюджетна вартість створення та обслуговування резервів, як це доводить функціонування державних резервів у США, Японії, Німеччині, Італії, Ірландії та деяких інших країнах.

Резерви приватних організацій знаходяться під контролем держави, але знаходяться у віданні приватних організацій. Ця форма корисна для обох сторін. Підприємство звільнене від прямого виконання зобов'язань, пов'язаних з резерваціями і пов'язаними з ними організаційними проблемами, а держава має в своєму розпорядженні надійні дані про резерви і впевнена, що може використовувати їх без втручання в господарську діяльність підприємства. Такі системи є в Німеччині, Данії, Франції, Нідерландах і деяких інших країнах. Недоліком є необхідність укомплектування

персоналом спеціалізованих відділів.

Тому в умовах воєнного часу важливим завданням є визначення оптимального інструментарію, практичне застосування якого дозволить створити сприятливі умови для експлуатації українських НПЗ, а впровадження ефективних стимулів для налагодження виробництва в найкоротші терміни дозволить задовольнити потреби внутрішнього ринку у продукції за конкурентоспроможними цінами та якісними характеристиками. Слід зазначити, що кінцевою метою є забезпечення нормального функціонування українських НПЗ при збереженні стабільності і передбачуваності цін на внутрішньому ринку нафтопродуктів, для чого необхідно:

- провести незалежну оцінку основних фондів та сучасних виробничих потужностей українських НПЗ;
- підвищити ефективність антимонопольної та антидемпінгової політики на ринку нафтопродуктів і створити в ньому вільну конкуренцію;
- підтримання стабільності внутрішнього ринку нафтопродуктів, у тому числі запобігання введенню обмежень на імпорт цього виду палива, не виробленого українськими НПЗ;
- можливість використання альтернатив для стимулювання технічного оновлення українських НПЗ, особливо за рахунок прискореної амортизації основних засобів.

Ми вважаємо, що збільшення частки біопалива є важливим напрямком розвитку вітчизняного паливного ринку. Розвиток сегмента біопалива паливно-енергетичного комплексу в поєднанні з розробкою інших нових відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) дозволить Україні вжити певних заходів щодо зниження енергетичної залежності країни та гармонізації виробництва енергії та захисту навколишнього середовища. Наявні можливості дозволяють Україні розвивати виробництво основних видів біопалива, таких як рідке моторне паливо (біодизель і біоетанол), біогаз, отриманий при переробці сільськогосподарських відходів та інших

органічних відходів, біомаси для виробництва тепла.

Виробництво і споживання біопалива сприяє поліпшенню економічних умов у сільському господарстві, оскільки в Україні вигідно вирощувати основну сировину для виробництва біопалива (ріпак, ячмінь, пшениця). Проаналізуємо основні механізми, що стимулюють зростання попиту та пропозиції на ринку біопалива (рис. 3.1).

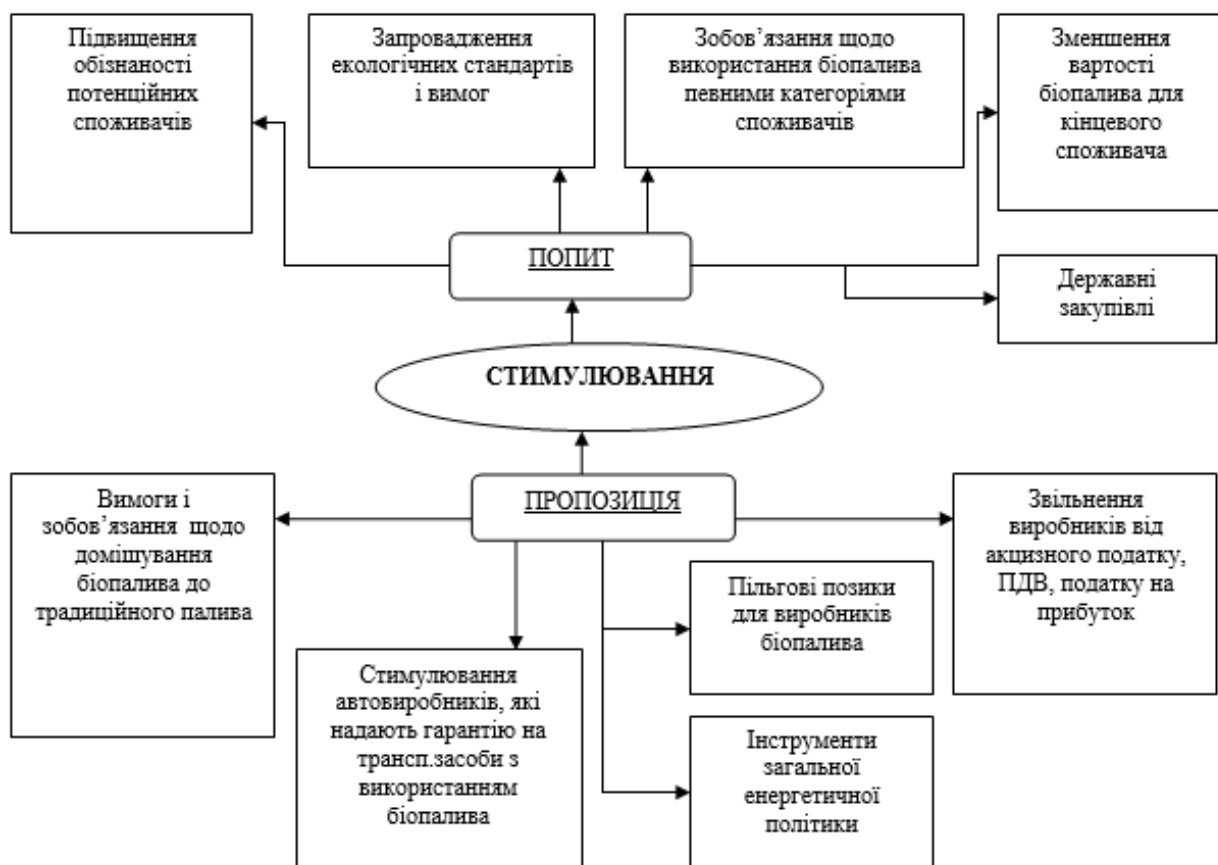

Рис. 3.1. Інструменти стимулювання пропозиції попиту та на ринку біопалива

За: побудовано автором

Отже, в Україні існують всі необхідні передумови для розширення виробництва біопалива: вільні площі для вирощування спеціальних "енергетичних" культур, зернових, олійних культур і науково-технічний і кадровий потенціал для виробництва біопалива, а також зростий внутрішній попит на моторне біопаливо, великі експортні ринки. Все це дозволяє швидко збільшити виробничі потужності до прийнятного (оптимального) рівня.

Участь Української Державної акціонерної компанії "Нафтогаз" у роботі паливного ринку дозволяє українському уряду розпочати заходи щодо стабілізації паливного ринку та відродження існуючих переробних потужностей, повністю реалізувати державну програму субсидування окремих галузей промисловості, сформувати національну мережу автозаправних станцій, отримати додатковий фінансовий дохід у державний бюджет та створити умови для економічного зростання держави. У світлі вищевикладеного, ми вважаємо, що, важливим завданням сьогодні також є прийняття відповідного законодавства про закупівлю нафтопродуктів за державні кошти.

3.2. Перспективні напрями діяльності ТНК на вітчизняному ринку нафтопродуктів

Внутрішній ринок нафти і нафтопродуктів, як зазначалося в попередньому розділі, сьогодні є одним з найбільш інвестиційно привабливих для іноземних транснаціональних корпорацій. Яремко Л.О. [86] зазначає, що основою формування інституційного середовища інвестиційної діяльності є вдосконалення структури Інституту, узгодження цілей, повноважень, напрямів та функцій діяльності. В рамках наднаціональної системи багатостороннього регулювання важливо брати участь в угодах про інвестиційне співробітництво, регулювати інвестиційну діяльність в рамках СОТ, прийняти закон України "Про державне регулювання діяльності транснаціональних компаній", привести державне інвестиційне законодавство у відповідність до законодавства Європейського співтовариства і кодифікувати законодавство у формі інвестиційного права. Це забезпечить гармонізацію інвестиційних потоків транснаціональних компаній та інституційну підтримку інвестиційної діяльності, що є необхідною передумовою для сприяння їх ефективному розвитку.

Незважаючи на те, що основним суб'єктом міжнародного ринку нафтопродуктів є транснаціональні компанії в розвинених країнах, країни з

виникаючими ринками починають відігравати важливу роль в його динаміці. У цій ситуації для України важливо, по-перше, сформулювати політику як приймаючої сторони щодо взаємодії з іноземними транснаціональними корпораціями, а по-друге, визначити свій статус конкурентоспроможного суб'єкта на міжнародному ринку нафтопродуктів (у зв'язку з тим, що існує негативне сальдо на валютному ринку).

Щоб продемонструвати найбільш сприятливий сценарій входження України в глобальну транскордонну систему, українська економіка та взаємодія з ТНК, загрози економічній безпеці держави в контексті діяльності транснаціональних нафтових ТНК представлені на основі наступних 3-ьох категорій:

1) загрози системного характеру, у тому числі: нераціональне та вичерпане використання нафти ТНК в Україні; спрямування зусиль діяльності ТНК на завоювання внутрішнього ринку, а не на збільшення експорту; висока залежність від імпорту в діяльності ТНК; відтік прибутку закордонних філій ТНК для фінансування внутрішнього ринку. інвестиційний процес материнської компанії ТНК, а не реінвестування в розвиток української філії; скорочення робочих місць в ТНК у зв'язку з підвищенням конкурентоспроможності компанії та іншими факторами.

2) загрози, пов'язані з недобросовісною поведінкою іноземної ТНК, є її основними: невиконання умов договору купівлі-продажу пакетів акцій за інвестиційними зобов'язаннями; його подальше здійснення; ТНК отримує прибуток за межами України через свою материнську компанію з використанням трансфертного ціноутворення тощо.

3) загроза, створювана діяльністю вітчизняних ТНК, в основному полягає в надмірних рівнях неконтрольованого відтоку вітчизняного капіталу, що негативно позначається на внутрішньому інвестиційному процесі і низькою технічною структурою потоку ІП вітчизняних ТНК. Недостатній рівень вітчизняної інноваційної діяльності вплине на низьку технічну структуру потоку ВП вітчизняних ТНК за межі країни.

В результаті інтернаціоналізація української економіки може мати наступні негативні наслідки для її розвитку:

- монополізація внутрішнього ринку нафти і нафтопродуктів, про що свідчить надмірна присутність іноземних ТНК в українській нафтогазовій галузі;
- значний відтік прибутку із закордонних філій ТНК для фінансування внутрішнього інвестиційного процесу материнської компанії ТНК (частка репатрійованого прибутку ТНК у загальному прибутку від прямих іноземних інвестицій становить понад 95%);
- невиконання іноземними ТНК умов договору купівлі-продажу пакетів акцій в рамках інвестиційних зобов'язань;
- надмірний неконтрольований відтік капіталу з українських корпоративних структур за кордон.

Для нейтралізації існуючих системних загроз, а також тих, які викликані недобросовісними діями іноземних нафтових ТНК щодо української економіки, ми пропонуємо ввести нормативні та організаційні заходи щодо їх усунення, а саме:

- з метою дотримання умов договору купівлі-продажу пакетів акцій в рамках інвестиційного зобов'язання необхідно вдосконалити механізм приватизації стратегічних об'єктів;
- для забезпечення належного рівня концентрації іноземних ТНК у нафтопереробному секторі економіки необхідно впровадити практичні процедури щодо вдосконалення антимонопольного законодавства України;
- для якісного наповнення інвестиційних ресурсів та економіки України необхідне залучення стратегічних транснаціональних компаній до ключових напрямків енергозбереження (зокрема, у сфері альтернативної енергетики);
- у контексті запобігання використанню трансфертного ціноутворення іноземними нафтовими компаніями в Україні рекомендується вдосконалити систему регулювання трансфертного ціноутворення;
- щоб залучити в українську економіку іноземні нафтові ТНК з благими

намірами, необхідно ввести кодекс поведінки для компаній з іноземними інвестиціями;

- враховуючи нагальну необхідність вжиття ефективних заходів щодо запобігання непродуктивному відтоку капіталу за кордон, слід зазначити, що необхідним є вдосконалення регулювання уповноваженими установами України цього сектору;

- постійно відстежувати тенденції розвитку інтернаціоналізації української економіки, оцінювати вплив діяльності ТНК на економічну безпеку держави, виявляти потенційні загрози для ТНК, іноземних інвестицій з боку ТНК, Фонду державного майна України, Державного агентства України з інвестицій та інновацій та інших організацій.

На основі дослідження, проведеного в попередньому розділі, можна зробити висновок, що створення вертикально-інтегрованих нафтових компаній (ВІНК) є важливим організаційним фактором, який може забезпечити стабільну роботу нафтопереробної галузі за участю іноземних транснаціональних компаній і захистити економічні інтереси держави на ринку нафтопродуктів. У цьому контексті ми пропонуємо модель 2-рівневої структури ВІНК, яка, якби була реалізована на практиці, могла б нормально функціонувати в умовах української нафтопереробної галузі. У міру розвитку зарубіжних компаній і розширення діяльності ВІНК на ринку рекомендується використовувати різні інвестиційні ресурси. На наш погляд, найбільш оптимальним механізмом є поєднання джерел фінансових ресурсів в залежності від стадії розвитку ВІНК. У цьому контексті розроблена і пропонується така схема (рис. 3.2)

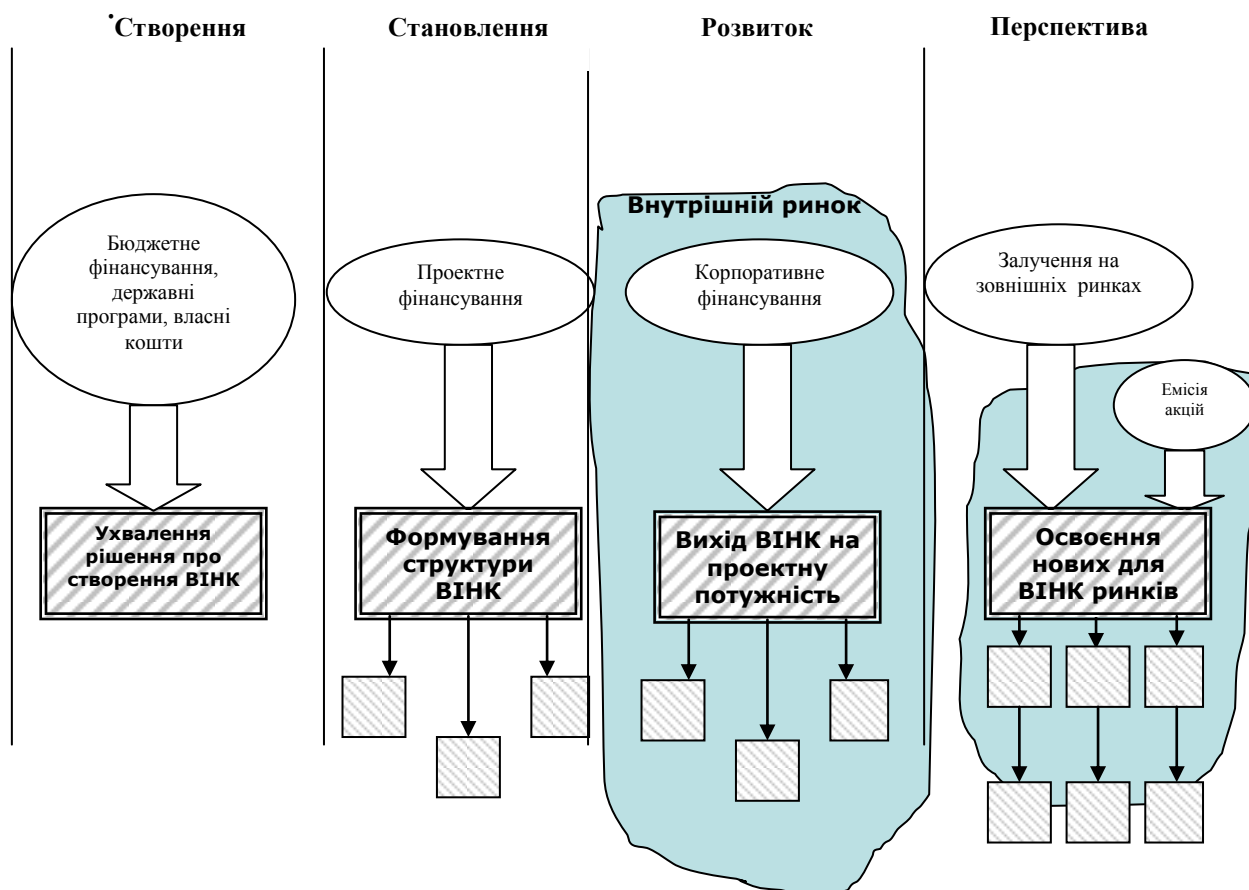

Рис. 3.2. Схема фінансово-інвестиційних потоків, що забезпечують функціонування ВІНК

За: побудовано автором

На етапі створення ВІНК найбільш зацікавленою стороною є держава, тому роль основного інвестора повинна належати йому. З розширенням діяльності компанії з'явиться можливість використовувати механізм проектного фінансування для реалізації проектів з видобутку нафти, будівництва додаткових переробних потужностей та реконструкції існуючого обладнання. Зі зростанням фінансового потоку, що генерується самим ВІНК, з'являється можливість використовувати механізми класичного корпоративного фінансування. На етапі відходу ВІНК з внутрішнього ринку найбільш ефективно залучати кошти на зарубіжних ринках.

Підводячи підсумок, відзначимо, що прискорення процесу міжнародної інтеграції України вимагає розробки стратегії і тактики залучення капіталу в нашу економіку з боку нафтових ТНК, поліпшення якісних і кількісних

параметрів інвестицій, а також комплексного розвитку інфраструктури. У цьому контексті одним із пріоритетів уряду в залученні іноземних інвестицій є активізація системи припливу іноземного капіталу шляхом застосування додаткових макроекономічних та адміністративних стимулів і механізмів, які відповідають довгостроковим економічним інтересам України і не суперечать пріоритетам розвитку національного нафтопереробного комплексу та національної економіки в цілому. Таким чином, в умовах післявоєнної відбудови необхідно забезпечити високий ступінь розвитку України з використанням можливостей транснаціоналізації, наближення рівня економіки нашої країни до рівня країн ЄС і відповідного рівня іноземних інвестицій з боку провідних нафтових ТНК світу.

Висновки до розділу

1. Ефективна державна політика в галузі регулювання ринку нафтопродуктів дозволить скорегувати нестабільний ринковий стан України, який обґрунтовано потребує підтримки з боку держави, але не повинен спиратися на жорсткий адміністративний характер дій, спрямованих на обмеження обсягів імпорту нафтопродуктів у структурі поставок нафти країни, оскільки державне регулювання призведе до дефіциту пропозиції на паливному ринку та значного зростання цін. Перспективним видається державна підтримка розвитку українського ринку біопалива (біодизелю та біоетанолу).

2. Система загроз економічній безпеці держави в контексті діяльності нафтових ТНК на внутрішньому паливному ринку може бути представлена на основі 3 взаємопов'язаних категорій загроз, що включають в себе: загрози системного характеру; загрози, пов'язані зі зловмисною поведінкою іноземних ТНК; загрози від діяльності вітчизняних ТНК. Застосування розробленої методологічної бази для оцінки загроз економічній безпеці держави дозволило виявити широко поширений негативний вплив діяльності нафтових транснаціональних компаній на економіку України. Основними

принципами економічної політики України в контексті максимального узгодження економічних інтересів держави з ТНК з урахуванням економічної безпеки держави є: необхідність забезпечення прийняттого інвестиційного клімату в контексті залучення та функціонування іноземних ТНК в Україні. Доцільно нейтралізувати загрозу від діяльності іноземних нафтових ТНК в контексті дотримання економічної безпеки держави, створити власну нафтову ТНК (вертикально-інтегровану нафтову компанію) як засіб просування національних інтересів у міжнародному економічному просторі в умовах відбудови економіки України.

ВИСНОВКИ

1. На даному етапі існує важливий взаємозв'язок між економічним розвитком і діяльністю транснаціональних компаній. Цей взаємозв'язок виражається в рішучих діях транснаціональних компаній з точки зору розвитку певних галузей в різних регіонах і країнах. Розвинені країни, на частку яких припадає в середньому 80% світових потоків капіталу, інвестують в основному у високотехнологічні та наукомісткі галузі та послуги за допомогою взаємних інвестицій. Це призводить до того, що інвестиції на глобальному рівні зосереджені у високотехнологічних галузях і сфері послуг. ТНК в розвинених країнах переносять традиційні, трудомісткі і шкідливі для навколишнього середовища виробництва за кордон, а їх галузі орієнтовані на передові технології, науковий внесок і постіндустріальне суспільство. Таким чином, транснаціональні корпорації впливають не тільки на економічну структуру країни-одержувача, а й країни-донора. Наш аналіз показує, що структурна динаміка інвестицій ТНК узгоджується зі структурною динамікою світової економіки.

2. Аналіз світового досвіду останніх десятиліть дозволив виявити основні фактори формування конкурентного середовища на світовому ринку нафти і нафтопродуктів. Серед них найбільш важливими є ефективна координація і співпраця між ТНК і країнами, в яких здійснюється їх діяльність, національна політика, спрямована на інтеграцію учасників вітчизняного нафтового ринку; дотримання урядом меж диференціації рентабельності національних нафтопереробних заводів (антимонопольна політика, вилучення надлишків прибутку і т.д.); запобігання загрозам, що виникають у зв'язку з підвищенням відкритості економічного і правового середовища (адаптація міжнародних правових норм до внутрішніх умов, використання інструментів тарифного і нетарифного захисту внутрішнього ринку нафтопродуктів); поширення політики, що сприяє розвитку людського капіталу; підвищений інтерес до механізмів інноваційної та промислової політики, покликаний забезпечити конкурентоспроможність

нафтопереробних заводів у стратегічному вимірі.

3. Діяльність великих транснаціональних компаній на світовому ринку нафти і нафтопродуктів характеризується глобальним характером, прагненням до встановлення монопольного становища на ринку і використання сучасних технологій для завоювання ринкових ніш. Вибираючи глобальний характер своєї діяльності, найбільші нафтові ТНК отримують певні переваги, в тому числі: конкурентоспроможність своєї продукції з боку глобальних нафтових ТНК; можливість продажу і покупки нафти і нафтопродуктів між секторами за трансфертною ціною нижче середньоринкової; найбільш специфічні ресурси, характерні для конкретного ринку нафтопродуктів; отримання вигідних умов для розміщення активів на різних зарубіжних ринках, наприклад, доступ до дешевих і прийнятних можливостей на певних місцевих ринках.

4. Проведений аналіз дозволив узагальнити головні фактори розвитку формування конкурентного середовища на українському ринку пального, які можна згрупувати у 3 групи: по-перше, зовнішні фактори (світові ціни на паливо, щільність виробництва, географічне положення регіону (центральна частина країни), розвиток транспорту); по-друге, внутрішні фактори (економічне становище країни, основні споживачі); по-третє, регіональні фактори (структура регіональної економіки (сільське господарство, промисловість), характеристики регіону (кількість і структура транспортних засобів, безробіття), наявність регіональних нафтопереробних заводів, інфраструктури зберігання нафтопродуктів, регіональна структура операторів ринку, політика конкурентоспроможності, методи конкуренції).

5. Найважливішу роль у формуванні і розвитку внутрішнього ринку нафтопродуктів відіграють інвестиції в нові виробництва, створення спільних підприємств і стратегічних альянсів, зміна концентрації ринкових злиттів і поглинань, інвестиційна стратегія іноземних нафтових компаній, що виходять на український ринок. Механізм конкуренції на вітчизняному ринку нафтопродуктів змінюється під впливом транскордонної діяльності, яка

забезпечує диверсифікацію переваг підприємств. Підвищуючи конкурентоспроможність внутрішнього ринку пального, великі іноземні ТНК отримують найбільш розвинені і перспективні регіональні сегменти, посилюючи цінову нестабільність і тільки посилюючи ринкову кон'юнктуру. Це підтверджується системним аналізом конкурентоспроможності ТНК відносно до внутрішнього ринку нафтопродуктів.

6. Відбудова економіки України передбачає у перспективі збільшення інвестицій в українську нафтову промисловість, формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні та регіонах, розвиток країни і можливість інвестування в регіони, зниження інвестиційних, відновлення економічного зростання та посилення конкурентоспроможності української економіки. Це передбачає розширення, розвиток і зміну структури виробництва нафти і нафтопродуктів, відновлення основних фондів, підвищення технічного рівня виробництва і умов праці.

7. Пріоритети розвитку внутрішнього ринку нафти і нафтопродуктів в умовах транснаціоналізації повинні бути спрямовані на досягнення основних цілей державного регулювання, визначених і структурованих в рамках внутрішньої і зовнішньої фінансової, інвестиційної та інноваційної національної економічної політики. Що стосується іноземних нафтових ТНК, необхідно розробити правову базу, відповідну стратегічним національним інтересам і міжнародним стандартам корпоративної діяльності. В умовах воєнного часу моніторинг на ринку нафтопродуктів слід здійснювати шляхом державного контролю конкурентного середовища. При цьому встановлюється національний, пільговий або обмежувальний режим входу та діяльності на ринку нафтопродуктів України. Це матиме наслідком посилення відкритості відповідних ринків, контроль за конкурентоспроможністю та прозорість дій іноземних нафтових ТНК. Важливо створити макроекономічні умови для конкурентного розвитку ринку та нейтралізувати зловживання економічною владою іноземними ТНК.

8. Проведене кваліфікаційне дослідження демонструє обґрунтування механізму розширення присутності іноземних транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку палива. Він повинен ґрунтуватися на скоординованій і взаємодоповнюючій системі організаційно-правових процесів, методів та інструментів, що впливають на інтернаціоналізацію нафтопереробної галузі і підпорядковуються стратегічним цілям Енергетичній стратегії України до 2035 року. У роботі пропонується система інструментів для регулювання процесу інтернаціоналізації нафтопереробної промисловості України на регіональному рівні. До таких засобів відносяться: 1) система стимулів і обмежувальних інструментів для регулювання діяльності іноземних нафтових ТНК; 2) надання місцевій владі права впливати на процес приватизації; 3) заохочення регіональних системоутворюючих підприємств і фінансових установ до створення стабільних осередків акціонерів за допомогою взаємної участі в капіталі, тим самим створюючи взаємну участь в капіталі і формуючи збалансоване бізнес-середовище на вітчизняному ринку пального.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. - К.: ВО "Батьківщина", 2001. - 301 с.
2. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко. - К.: КНЕУ, 2007. - 733 с.
3. Болгарова Н.К. Транснаціональні корпорації в аспекті розвитку глобалізаційних процесів / Н.К. Болгарова, Т.М. Паневник // Ефективна економіка. – 2023. – № 1 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
4. Бурлака В.Г. Формування ринку нафтопродуктів в Україні в умовах підвищення світової ціни на нафту / В.Г. Бурлака, Р.В. Шерстюк // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – №7. – С.17–22.
5. Веб-портал Європейського Союзу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.europe.eu>.
6. Гаврилко О.В. Економічна інтеграція у сучасному світі / О. В. Гаврилко, А. П. Румянцев. – К.: Наукова думка, 2001. – 452 с.
7. Гельнер І. Б. Модифікація системи державного регулювання діяльності ТНК в Україні / І. Б. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2022. – № 4. – С. 163 –167.
8. Гельнер І. Б. Особливості мотивів транснаціоналізації шляхом транскордонного злиття та поглинання / І. Б. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 12. – С.183-186.
9. Гельнер І. Б. Транснаціоналізація як чинник нерівності вихідних умов конкуренції на ринку / І. Б. Гельнер // Вісник КНТЕУ. – 2021. – № 6. – С. 23 – 28.
10. Геєць В. М. Капіталізація економіки України: наукова доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В.М. Геєць (ред.), А.А. Гриценко (ред.). — К., 2019. — 220с.
11. Гонта О.І. Політика транснаціоналізації економіки регіонів: теорія методологія, практика: Монографія / О.І. Гонта. – Чернігів: Видавництво

Чернігівського ЦНТЕІ, 2018. – 496 с.

12.Гонта О.І. Пріоритети політики транснаціоналізації економіки регіонів і інституційна структура її формування / О.І. Гонта // Економічні науки: зб. наук. праць. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2018. – Вип. 5 (17). – С. 89–102. – (Серія "Регіональна економіка").

13.Гонта О.І. Вплив глобалізації на соціальний розвиток регіонів та напрями підвищення його ефективності / О.І. Гонта // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2019. – Вип. 3, ч. 2. – С. 147–153. – (Серія "Економічні науки").

14.Гонта О.І. Інституціональний підхід до функціонально-цільового узгодження інтересів суб'єктів транснаціоналізації економіки регіонів / О. І. Гонта // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – Чернігів: ЧДТУ, 2019. – № 38. – С. 76–90.

15.Грищенко О.К. Складові державної політики просування ТНК на міжнародні ринки / О.К.Грищенко // Зб. наук. праць. Вип. 54 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. ред. В.Є.Новицький. – К. : ІСЕМВ НАНУ, 2022. – С. 174–187.

16.Грищенко О.К. «Точки зростання» і проблеми використання потенціалу ТНК в Україні (на прикладі машинобудівного комплексу) / О.К.Грищенко // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. Вип. 20 / Київський нац. економ. ун-т імені Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2022. – С. 56-78.

17.Гурильова К.С. Нові організаційні форми транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації / К.С. Гурильова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 70. Частина II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2023. – С. 286-291.

18.Гурильова К. С. Проблеми і перспективи взаємодії ТНК із

національними економіками на прикладі Китаю / К.С. Гурильова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. Вип. 76. Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2022. – С. 249-251.

19. Державна програма прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1086-2004-%EF>.

20. Дорожкіна М.С. Світові тенденції та перспективи розвитку ринку нафти та нафтопродуктів / М.С. Дорожкіна // Міжнародна економічна політика. – 2022. – №5. – С. 57-85.

21. Енергетична стратегія України до 2035 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

22. Журнал А-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.a95.com.ua.

23. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

24. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

25. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

26. Ігнащенко В. Енергетична безпека держави: «нетрадиційні» підходи / В. Ігнащенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2022. – №10. – С. 4.

27. Кондратчук К. С. Сутність і причини кризових проявів у світовій економічній системі / К.С. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки: Наук. екон. журнал. Вип. 1(103) – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2020. – С. 57-64.

28. Контурова С.М. ТНК – шлях подальшого розвитку національної економіки / С.М. Контурова // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : зб. тез за

матеріалами III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15 жовт. – Тернопіль, 2019. – С. 138–141.

29.Контурова С.М. Головні фактори і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації / С.М. Контурова // Актуальні проблеми економіки. – 2020 р. – № 12(66). – С. 91–98.

30.Контурова С.М. Глобалізація та транснаціональні корпорації : взаємозв'язок і взаємовплив / С.М. Контурова // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2021. – № 2(37). – С. 12–17.

31.Контурова С.М. Формування транснаціональних корпорацій українського походження як результат процесу інтернаціоналізації / С.М. Контурова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. – 2022. – № 6. – С. 227–231.

32.Контурова С.М. Концептуальна модель динамічного розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації / С.М. Контурова // Інвестиції : практика та досвід. – 2022. – №19. – С. 38–41.

33.Контурова С.М. Роль транснаціональних корпорацій у стабілізації та забезпеченні економічного зростання країн / С.М. Контурова // Економіка України : стратегічне планування : колективна монографія / відп. ред. В.Ф. Беседін, А.С. Музиченко. – К. : НДЕІ. – 2023. – С. 321–329.

34. Коцко Т. Удосконалення організації управління як чинник забезпечення конкурентоспроможності нафтопереробних підприємств / Т. Коцко // Наука молода. – 2019. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.tane.edu.ua>.

35. Лапан О.В. Розвиток нафтового сектору України в умовах глобалізації у контексті забезпечення економічної безпеки / О.В. Лапан // Культура народів Причорномор'я. – 2016. – № 151. – С. 77–81.

36. Лесик В.М. Ринок нафтопродуктів: сучасний стан розвитку в Україні і в світі / В.М. Лесик // Проблеми статистики. – 2019. – №5. – С. 153–157.

37. Мамзелєв Д.В. Організаційно – економічні чинники розвитку нафтопереробної галузі / Д.В. Мамзелєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

38. Мельник Ю. Особливості корпоративного управління у транснаціональних корпораціях // Корпоративне управління в Україні : теоретико-методологічні аспекти : монографія / О.М. Сохацька, Н.П. Тарнавська, А.М. Тибінь та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2022. – 320 с.

39. Мельник Ю. ТНК на міжнародному ринку послуг в умовах циклічного розвитку світової економіки / Ю. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2021. – Вип. 5. – С. 307–310.

40. Мельник Ю. Формування стратегічних пріоритетів України на міжнародному ринку послуг / Ю. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2022. – Вип. 4. – С. 72–84.

41. Мельник Ю. Вихід українських компаній на міжнародний ринок послуг: можливості та перспективи / Ю. Мельник // Журнал європейської економіки / Тернопільський національний економічний університет. – 2012. – Т. 6 (№4). – С. 455–475.

42. Мокій А. І. Регіонально- секторна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації / А. І. Мокій. – Л. : Коопосвіта, 1999. – 346 с.

43. Мусіна Л.О. Системи управління науково-технічною сферою у зарубіжних країнах / Л.О. Мусіна, Т.К. Кваша, В.М. Євтушенко // Науково-технічна інформація. – 2018. – №2. - С. 25-31.

44. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.

45. Новицький В. Є. Комерційні структури в процесах транснаціоналізації: методологічні аспекти / В. Є. Новицький // Стратегія

економічного розвитку України. - К.: КНЕУ, 2008. - Вип. 2 (9). - С. 198-201.

46. Оліфіров В.П. Теоретичні засади формування економічної безпеки в системі торгівлі нафтою та нафтопродуктами / В.П. Оліфіров // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 120. – С. 132–134.

47.Орехова Т. В. Мегатенденції процесу транснаціоналізації світової економічної системи / Т. В. Орехова // Теоретичні та прикладні питання економіки. 36. наук, праць. - К.: Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2022. - №13. - с. 51-59.

48. Осипенко В. В. Економетричні дослідження: навчальний посібник / В. В. Осипенко; Київський міжнародний університет. – К. : КиМУ, 2021. – 240 с.

49. Остапко А.М. Торгівля нафтою та нафтопродуктами в системі економічної безпеки держави / А. М. Остапко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

50. Офіційна веб-сторінка Асоціації українських банків - www.aub.com.ua.

51. Паливно-енергетичний комплекс України: галузі, статистика, пріоритети розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mpe.kmu.gov.ua.

52. Пахомов Ю.М. Національна геополітика України у просторі та часі: глобалізацій ний та постіндустріальний контекст / Ю. М. Пахомов // 36. наук. Праць: міжнародна економіка. К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2017. - Вип.. 29. - С. 3-9.

53. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. - К.: Україна, 2007.

54. Плотников О.В. Макроекономічний розвиток України в контексті фінансової глобалізації / О. В. Плотников // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – №7. – К.: КНЕУ, 2019. – Випуск. 7. - С. 233-239.

55. Полякова Ю. В. Шляхи адаптації світового досвіду інноваційного розвитку в Україні / Ю. В. Полякова / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Вісник науковця-2019”. – Миколаїв: НУК, 2019. – С.31-33.

56. Полякова Ю.В. Міжнародний інноваційний менеджмент: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення курсу / Ю.В. Полякова, А.І. Мокій, О.П. Осідач, І.Г. Бабець. – Львів: Видавництво ЛКА, 2004. – 308 с.

57. Поручник А. М. Інтеграція України у світове господарство / А. М. Поручник. — К.: КНЕУ, 2019. – 232 с.

58. Прохорова М.Е. Вплив передачі технологій ТНК на навколишнє середовище / М. Е. Прохорова // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин. Збірник наукових праць. Випуск.13. – Частина. II.– К.: Київський національний університет, 2019. – С.162–170.

59. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія і практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О. І. Рогач. - К.: Либідь, 2020. - 720 с.

60. Рогач О.І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки / О.І. Рогач, О.І. Шнирков - К.: ВЦ "Київ, ун-т", 2021. - С. 24-39, С.51-65.

61. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.Є. Новицький. - К.: Таксон, 2018. - 304 с.

62. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство підзагрозою / Пер. з англійської Р. Ткачук, А. Фролкін. - К.: Основи, 1999. - 259 с.

63. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – www.ukrstat.gov.ua.

64. Стрельбіцька Н. Є. Екологічні ризики нафтогазових ТНК: теоретичні аспекти ідентифікації та оцінки / Н. Є. Стрельбіцька // Галицький економічний вісник, Тернопіль. – 2017. – № 4. – С. 26–34.

65. Стрельбіцька Н. Є. Становлення та розвиток міжнародних

стандартів управління ризиками / Н. Є. Стрельбіцька // Вісник КНТЕУ, Київ. – 2018. – № 6. – С. 84–93.

66. Стрельбіцька Н. Є. Ризики транснаціональних нафтогазових компаній: політико-економічний аспект / О. М. Сохацька, Н. Є. Стрельбіцька, // Вісник КНТЕУ, Київ. – 2019. – № 6. – С. 266–283.

67. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та інші. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.

68. Уніговський Л. Завдання і перспективи створення системи стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів в Україні / Л. Уніговський, В. Котляревський, Г. Глущенко // Національна безпека і оборона. – 2023. – №4. – С.44–48.

69. Федулова Л.І. Технологічний розвиток світової економіки / Л.І. Федулова. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2020. – 627с.

70.Федулова Л.І. Стан та проблеми України в контексті розвитку ринків високотехнологічних товарів та послуг / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2019. – Т.5. – №3. – С.40-48.

71. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007.– 670 с.

72. Фінансові результати діяльності ПАТ «Укрнафта» відповідно до українських стандартів обліку за 2022-2023 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrnafta.com.ua>.

73.Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: Монографія / М. І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2018. – 660 с.

74.Флейчук М. І. Врахування несприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників соціально-економічного розвитку України / А. І. Мокій, М. І. Флейчук, І. Г. Бабець// Україна в 2018 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціального-економічного розвитку: Монографія [За заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2018. – 744 с.– С. 424-432.

75.Флейчук М. І. Проблеми структурних та інституціональних змін на регіональному рівні / А. І. Мокій, М. І. Флейчук, Дідич О.-Г. О. // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія [За ред. З. С. Варналія]. – К.: НІСД, 2017. – 768 с. – С.197-225.

76.Флейчук М. І. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я. А. Гончарук, М. І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: Монографія [За ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука]. – Львів: Растр-7, 2017. – 404 с. – С. 37-57.

77.Флейчук М. І. Макроекономічні чинники припливу портфельних інвестицій в Україну / А. І. Мокій, М. І. Флейчук, З. З. Гудзій // Україна в 2017 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія [За заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2017. – 538 с. – С. 271-278.

78. Чибіскова Г. С. Виникнення міжнародних ринків біопалива: можливості для України / Г. С.Чибіскова // Актуальні проблеми економіки. – 2022. - № 5 (71). - С. 32 – 40.

79.Чорноусова М.О. Теорії та моделі міжнародного руху капіталу та ТНК / М.О. Чорноусова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журнал. – К., 2021. – № 7. – С. 150-158.

80.Чорноусова М.О. Перспективи прикордонного співробітництва між Україною та росією на основі корпоративної моделі інтеграції / Т.В. Орєхова, М.О. Чорноусова // Наук. вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: Книги-XXI, 2022. – Вип. IV. Економічні науки. – С. 100-104.

81. Черкас Н. І. Економічне зростання і технологічний експорт / Н. І. Черкас // Міжнародна економічна політика. - 2022. - № 4.- С. 5-29.

82. Чех М. М. Роль внутрішнього ринку та експорторозширювального розвитку в економічному зростанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mep/2017_7/2017-7/2_Munko.pdf.

83. Шевцов А. Нафта і нафтопродукти. Перспективи стабільності ринку

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

84. Шевчук В. О. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В. О. Шевчук. – 2-ге видання, перероблене і доповнене. – К. : Знання, 2018. – 663 с.

85. Шнипко О. С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: Монографія / О.С. Шнипко. – К.: Генеза, 2022. - 248 с.

86. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний аспект: монографія / Л. А. Яремко / Національний ін-т стратегічних досліджень; Львівська комерційна академія. – Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2018. – 524 с.

87. Bloomberg Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bloomberg.com.

88. BP Energy Outlook 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com>.

89. Dunning J.H. Multinational Enterprises and World Competition / J.H. Dunning. - London, 2020. – 320 p.

90. Global R&D funding forecast 2023 // R&D Magazine. – 2024. – № 3. – P. 3-23.

91. Merrit R. On the transformation of systems / R. Merrit. - Intern. Political science rev. - 2022. - Vol. L. - № 1. - P. 13-14.

92. Oil Gaz Journal - Oil, Gas, and Petroleum news and resources [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ogj.com>.

93. OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.opec.org>.

94. People, Planet and Profits [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com>.

95. The Global Competitiveness Report 2019-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

96. The World's Biggest Public Companies 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/global2000/list>.

97. United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.unctad.org.

98. Vernon R. The Product Cycle Hypothesis in New International Environment / R. Vernon // Oxford Bulletin of Economics and Statistics. – 2001. - № 11. – P. 120-140.

99. World Investment Report 2023. Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy. - UN: New York and Geneva, 2024. - P. 1-31.

100. World Investment Report 2003-2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unctad.org>.

101. World Trade Report 2005-2024 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wto.org>.

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Показники діяльності найбільших корпорацій світу
(станом на квітень 2024 р., млрд дол. США)

Рей- тинг	Назва ТНК	Країна	Активи	Обсяг продажів	Прибуток	Обсяг ринку
1	ExxonMobil	США	302,50	341,6	30,5	407,2
2	JPMorgan Chase	США	2,117,6	115,5	17,4	182,2
3	General Electric	США	751,20	150,2	11,6	216,2
4	Royal Dutch Shell	Нідерланди	317,2	369,1	20,1	212,9
5	ICBC	Китай	1,723,5	69,2	18,8	239,5
6	HSBC Holdings	Великобританія	2,467,9	103,3	13,3	186,5
7	PetroChina	Китай	251,30	222,3	21,2	320,8
8	Petrobras-Petróleo Brasil	Бразилія	313,20	121,3	21,2	238,8
8	Berkshire Hathaway	США	372,20	136,2	13	211
10	Citigroup	США	1,913,90	111,5	10,6	132,8
11	BNP Paribas	Франція	2,680,70	130,4	10,5	88
11	Wells Fargo	США	1,258,10	93,2	12,4	170,6
13	Banco Santander	Іспанія	1,570,60	109,7	12,8	94,7
14	AT&T	США	268,50	124,3	19,9	168,2
15	Gazprom	росія	275,90	98,7	25,7	172,9
16	Chevron	США	184,80	189,6	19	200,6
17	China Construction Bank	Китай	1,408	58,2	15,6	224,8
18	Wal-Mart Stores	США	180,70	421,8	16,4	187,3
19	Total	Франція	192,80	188,1	14,2	138
20	Allianz	Німеччина	838,40	142,9	6,7	62,7
21	Bank of Китай	Китай	1,277,80	49,4	11,9	143
22	ConocoPhillips	США	156,30	175,8	11,4	109,1
22	Sinopet-Китай Petroleum	Китай	148,70	284,8	10,9	107,7
24	Volkswagen Group	Німеччина	267,50	168,3	9,1	70,3
25	Agricultural Bank of China	Китай	1,298,20	49,4	9,5	134
26	Nestlé	Швейцарія	117,70	112	36,7	181,1
27	Vodafone	Великобританія	236,60	67,5	13,1	148,2
28	ENI	Італія	176,10	130,5	8,4	96,8
29	American Intl Group	США	683,40	77,3	7,8	67,1
29	GDF Suez	Франція	245,50	113,1	6,2	85,2

Продовження табл. А.1

Рей- тинг	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
31	IBM	США	99,90	14,8	113,4	198,1
31	Telefónica	Іспанія	81,30	13,6	166,5	113,3
33	Samsung Electronics	Півд. Корея	133,80	13,7	119,3	112,9
34	China Mobile	Гонконг-Китай	71,80	17,7	129,3	192,1
35	Procter & Gamble	США	79,60	11,2	134,3	172,2
36	Pfizer	США	67,80	8,3	195	155,7
37	Goldman Sachs Group	США	46	8,4	911,3	90
38	E.ON	Німеччина	124,60	7,9	205,1	64
39	ING Group	Нідерланди	149,20	4,3	1,665,3	46,8
40	UBS	Швейцарія	49,80	7,7	1,403	70,8
41	Barclays	Великобританія	63,90	5,6	2,328,3	58,3
42	Hewlett-Packard	США	127,20	9,1	119,9	90,3
43	Daimler	Німеччина	130,90	6	178,7	70,5
44	Société Générale	Франція	85,40	5,3	1,518,7	46,9
45	Siemens	Німеччина	103,50	5,3	135	110,2
46	Banco Bradesco	Бразилія	70,10	6	373,5	63,3
47	Apple	США	76,30	16,6	86,7	324,3
48	AXA Group	Франція	162,40	3,7	981,8	46,4
48	Nippon Telegraph & Tel	Японія	108,90	5,3	193,8	70,3
50	Microsoft	США	66,70	20,6	92,3	215,8
51	Banco do Brasil	Бразилія	68,90	7,1	488,7	48,5
52	Mitsubishi UFJ Financial	Японія	51	4,2	2,177,4	74,5
53	Vale	Бразилія	50,10	18,1	127,8	162,5
54	Ford Motor	США	129	6,6	164,7	54,3
55	ENEL	Італія	96,50	5,9	217,4	54
55	Toyota Motor	Японія	202,80	2,2	323,5	137,8
57	Johnson & Johnson	США	61,60	13,3	102,9	163,3
58	Rio Tinto	Великобританія	56,60	14,3	112,4	131,6
59	Credit Suisse Group	Швейцарія	53,90	5,2	1,097,1	50,7
60	Statoil	Норвегія	90,40	6,5	110,3	83,8
61	General Motors	США	135,60	6,2	138,9	49,8
62	Deutsche Bank	Німеччина	61,20	3,1	2,556,5	59,6
62	Novartis	Швейцарія	50,60	9,8	123,3	125,2
64	Verizon Communications	США	106,60	2,5	220	101,3

Продовження табл. А.1

Рей- тинг	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
65	Westpac Banking Group	Австралія	37,80	6,1	596,4	69,3
66	BBVA-Banco Bilbao Vizcaya	Іспанія	43,40	6,3	734,1	52,3
67	BHP Billiton	Австралія	52,80	12,7	84,8	231,5
68	China Life Insurance	Китай	48,20	4,8	179,6	96,6
68	Royal Bank of Canada	Канада	31,80	5,6	720,9	87,2
70	Commonwealth Bank	Австралія	34,30	4,8	544,8	79,2
71	Lukoil	росія	86,1	9	84	59,2
72	BMW Group	Німеччина	80,20	4,3	146,1	51
73	BASF	Німеччина	85,50	6,1	78,2	74,2
74	Франція Telecom	Франція	60,90	6,5	120,5	56,7
74	UniCredit Group	Італія	68,80	2,4	1,318	47,3
76	Intesa Sanpaolo	Італія	49,90	4	889	41,2
77	National Australia Bank	Австралія	36,90	4,1	662,2	54
77	Rosneft	росія	46,10	10,4	93,9	85
79	Zurich Financial Services	Швейцарія	67,80	3,4	375,7	39,9
80	Honda Motor	Японія	91,80	2,9	122,2	73,2
81	Morgan Stanley	США	38	4,7	807,7	43,8
81	Sanofi-aventis	Франція	40,70	7,3	110,3	89,2
83	MetLife	США	52,70	2,8	730,9	48,4
84	TD Bank Financial Group	Канада	25,80	4,9	616,2	75,5
85	ANZ Banking	Австралія	32,20	4,4	514,1	60,5
86	PepsiCo	США	57,80	6,3	68,2	102,6
87	Cisco Systems	США	42,40	7,6	82	99,2
88	América Móvil	Мексика	49,20	7,3	69,7	110,1
89	Roche Holding	Швейцарія	50,80	9,3	62,9	120,9
90	ArcelorMittal	Люксембург	78	2,9	130,9	53,6
91	Coca-Cola	США	35,10	11,8	72,9	148,7
92	Deutsche Telekom	Німеччина	83,60	2,3	164,6	60,7
93	Intel	США	43,60	11,5	63,2	114,5
94	Generali Group	Італія	118	2,3	564,6	33,4
95	Saudi Basic Industries	Саудівська Аравія	40,50	5,7	84,3	81,2

Продовження табл. А.1

Рей- тинг	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
96	Anheuser-Busch	Бельгія	36,80	4,1	113,8	90,6
96	Sumitomo Mitsui Financial	Японія	33,10	2,9	1,310,3	49,0
98	Bank of Nova Scotia	Канада	24,20	4,4	541,1	63,6
99	Crédit Agricole	Франція	88,90	1,7	2,130,8	38,6
100	EDF Group	Франція	87,20	1,4	319,9	78,2